

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Μεθοδίου Γ. Φούγια, Μητροπολίτου Πισιδίας πρώην Ἀρχιεπισκόπου Θυατείρων καὶ Μεγάλης Βρετανίας, *Ἑλληνισμὸς καὶ Ἰουδαϊσμός - Ἱστορικοὶ σταθμοὶ εἰς σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων*, «Νέα Σύνορα» Α. Α. Λιβάνη, Ἀθήνα 1995, σσ. 240, σχ. 20,5X14 ἐκ.

Ἐνῶ εἰς ξένας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας ὑπάρχουν ἀναρίθμητα ἔργα, ἀναφερόμενα εἰς τὰς σχέσεις Ἰουδαϊσμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ, ἀντιθέτως εἰς τὴν ἑλληνικὴν δὲν ὑπῆρχε μέχρι τοῦδε κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας παρόμοιον ἔργον, τὸ ὅποσον θὰ ἐξήταξε τὰς πνευματικὰς καὶ πολιτιστικὰς σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων δι' ἀξιοποίησεως τῆς πλουσιωτάτης σχετικῆς διεθνoῦς βιβλιογραφίας. Τὸ κενὸν τοῦτο καλύπτεται οὐσιωδῶς ὑπὸ τοῦ ὡς ἄνω ἔργου τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Πισιδίας καὶ πρώην Ἀρχιεπισκόπου Θυατείρων καὶ Μ. Βρετανίας κ. Μεθοδίου.

Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ, μετὰ τὸν Πρόλογον καὶ τὴν Εἰσαγωγὴν, διερευνῶνται ἢ προέλευσις τῆς ἰουδαϊκῆς φυλῆς (σσ. 29 ἐξ.)· οἱ παράγοντες, οἱ ὅποιοι συνεβάλοντο εἰς τὴν παγκόσμιον ἀκτινοβολίαν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ (σσ. 40 ἐξ.)· ἡ ἰουδαϊκὴ διασπορὰ (σσ. 44 ἐξ.)· ὁ ἐξελληνισμὸς τῶν Ἰουδαίων τῆς Ἀλεξανδρείας (σσ. 57 ἐξ.)· ἡ σχέσις Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων ἐν Ἀντιοχείᾳ (σσ. 64 ἐξ.)· ὁ ἑλληνοϊουδαϊκὸς χαρακτήρ τῆς Ταρσοῦ (σσ. 68 ἐξ.)· ἡ διάρθρωσις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἀντιοχείας τῆς Πισιδίας (σσ. 73 ἐξ.)· ἡ παρουσία τῶν Ἰουδαίων εἰς τὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (σσ. 75 ἐξ.)· ὁ ἐξελληνισμὸς τῶν Ἑβραίων (σσ. 79 ἐξ.)· ἡ διάδοσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας εἰς τὴν Παλαιστίνην (σσ. 86 ἐξ.)· αἱ πηγαί, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ Ἰουδαῖοι ἠντλησαν τοὺς θησαυροὺς τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης (σσ. 93 ἐξ.)· οἱ Ἑλληνισταὶ Ἰουδαῖοι (σσ. 98 ἐξ.)· ἡ μετάφρασις τῆς Π.Δ. εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν (σσ. 105 ἐξ.)· «ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀριστέα» (σσ. 114 ἐξ.)· τὰ βιβλία τῶν Μακκαβαίων καὶ ὁ ἐν αὐτοῖς ἐξιστορούμενος διωγμὸς τῶν Ἰουδαίων (σσ. 126 ἐξ.)· ἡ ἑλληνιστικὴ καὶ ἰουδαϊκὴ πολιτικὴ φιλοσοφία (σσ. 130 ἐξ.)· ἡ ἰουδαϊκὴ φιλοσοφία καὶ εἰδικώτερον τὸ ἔργον τοῦ Φίλωνος καὶ τοῦ Ἰωσήπου (σσ. 137 ἐξ.)· ἡ σχέσις Ἰουδαϊσμοῦ καὶ Νεοπλατωνισμοῦ (σσ. 156 ἐξ.)· αἱ ἐν Βυζαντίῳ καὶ ἐν Ἑλλάδι γνῶμαι περὶ τῶν συναρτήσεων Ἑλληνισμοῦ καὶ Ἰουδαϊσμοῦ (σσ. 164 ἐξ.)· ἡ ὑπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀναγνώρισις τῆς συμβολῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν διάσωσιν τῶν Ἑβραίων ἐκ τῶν χειρῶν τῶν Ναζί (σσ. 196 ἐξ.)· τὸ ἑλληνικὸν «φρόνημα τῶν Ἑλλήνων Ἰουδαίων» (σσ. 201 ἐξ.) καὶ τὸ ὅτι ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχει ἀντισημιτισμὸς.

Ἐν Παραρτήματι ὁ σ. προβάλλει τὴν συμβολὴν τῶν ἑλληνογλώσσων ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων εἰς τὴν ἴδρυσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν Ἐκκλησιῶν Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας (σσ. 206 ἐξ.).

Λίαν ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ ἐκτενὲς συμπέρασμα τοῦ βιβλίου (σ. 211 ἔξ.), τὸ ὁποῖον παρουσιάζεται τόσο ἐν ἀγγλικῇ, ὅσον καὶ ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ. Ἐν τῷ Συμπεράσματι τούτῳ, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τονίζονται τὰ ἑξῆς: «*Ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἰδρύθηκε ἀπὸ Ἰουδαίους καὶ παραδόθηκε στοὺς Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι μὲ τὴ σειρά τους τὴν παρέδωσαν στὴν οἰκουμένη. Τόσον οἱ Ἀπόστολοι τοῦ Κυρίου, ὅσον καὶ οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ ἦσαν Ἰουδαῖοι ἢ ἑλληνίζοντες Ἰουδαῖοι ἢ, ὅπως εἶναι γνωστοί, ἑλληνιστὲς Ἰουδαῖοι, μὲ πρῶτο τὸν Μεγάλον Ἀπόστολον Παῦλον...*» (σ. 212-213). Ἐν τῷ αὐτῷ Συμπεράσματι τονίζεται ὅτι οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἰουδαῖοι εἶχον πάντοτε ἀγαθὰ σχέσεις καὶ ὅτι «*οἱ Ἕλληνες δὲν ἔχουν καμιὰ εὐθύνη γιὰ τὸν ἀντισημιτισμὸν ποὺ διετερανώθη στὴ Σύνοδο τοῦ Λατερανοῦ τὸ 1215, οὔτε γιὰ τὸν ἀντιεβραϊσμὸν τοῦ Ἐθνικοσοσιαλισμοῦ... Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία συμπεριφέρθηκε πρὸς τοὺς καταδιωκομένους Ἑβραίους, διαρκοῦντος τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ὅπως καὶ στὸ παρελθόν, ἀδελφικὰ καὶ προστατευτικὰ... Ὁ Ἑλληνισμὸς, χωρὶς νὰ παραβλέπει τὸ πρόβλημα τῆς θρησκευτικῆς διαφορᾶς του μὲ τοὺς Ἑβραίους, δύναται νὰ προχωρήσει πέρα ἀπὸ τὰ θρησκευτικὰ προβλήματα καὶ νὰ βοηθήσει μὲ τὶς γέφυρες ποὺ ἔχει δημιουργήσει μὲ τοὺς Ἑβραίους ἀποτελεσματικώτερα στὴν προσέγγισιν Χριστιανῶν καὶ Ἑβραίων*» (σ. 219-220).

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργον τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Πισιδίας κ. Μεθοδίου, εἰς τὴν μελέτην λεπτομερειῶν τοῦ ὁποίου συντελεῖ τὰ μέγιστα τὸ Γενικὸν Εὐρετήριον αὐτοῦ (σ. 225-240), ἐκ νέου οὐ μόνον προβάλλει τὴν εὐρύτητα τῆς σκέψεως καὶ τὴν εὐστροφίαν τοῦ κριτικοῦ στοχασμοῦ τοῦ συγγραφέως, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀξιοθαύμαστον εὐκινησίαν αὐτοῦ εἰς τοὺς χώρους τῆς σχετικῆς ξένης καὶ ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας. Ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης ἐπόψεως τὸ ἔργον, ὡς καὶ ἄλλα παρόμοια ἐξ ἐπόψεως εἰδολογικῆς ἔργα αὐτοῦ (πρβλ. τὰ ἔργα: «*Ἕλληνες καὶ Λατῖνοι*», «*Τὸ ἑλληνικὸ ὑπόβαθρον τοῦ Ἰσλαμισμού*» κ.ά.), εἶναι ἀληθῶς μνημιῶδες, διότι παρουσιάζει τὴν βιβλιογραφίαν ταύτην συγκεντρωμένην κατὰ τρόπον ἐξασφαλίζοντα καὶ τὴν ὑπὸ τῶν μελετητῶν τοῦ μέλλοντος χρῆσιν αὐτῆς. Ὁ σ. δὲν παραθέτει ἀπλῶς τὴν βιβλιογραφίαν ταύτην, ἀλλὰ καὶ τὴν χρησιμοποιεῖ εἰς πλάτος καὶ βάθος κατὰ τρόπον διονυχιστικόν, κριτικὸν καὶ ὑποβηθῶντα τὴν ἱστορικογενετικὴν σύνδεσιν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Αἱ ἐκτενεῖς ὑποσημειώσεις τοῦ βιβλίου δημιουργοῦν σημαντικὰς προοπτικὰς διὰ περαιτέρω ἱστορικὰς μελέτας καὶ διὰ τὴν ὑπερακοντίζουσαν τὰ ἱστορικὰ πλαίσια συστηματικὴν εἰς ὀργανικὰς ὁλότητας κατάταξιν ἐν τῷ μέλλοντι ἀφ' ἑνὸς τοῦ πηγαιῖο ὑλικοῦ καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν συμπερασμάτων τόσο ἐξ ἰδίου στοχασμοῦ, ὅσον καὶ ἐκ τῆς κριτικῆς ἀξιολογήσεως τῆς σκέψεως ἄλλων παλαιότερων καὶ νεωτέρων συγγραφέων.

Ἡ συστηματοποίησις αὕτη, ὡς σαφῶς ἐπισημαίνει ὁ σ. ἐν τῷ «*Συμπεράσματι*», θὰ ὑποβοηθήσῃ τόσο τὸν διάλογον καὶ τὴν προσέγγισιν Χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων, ὅσον καὶ τὸν ἀντίστοιχον προσανατολισμὸν τῆς διεθνοῦς Πολιτικῆς, ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ὁποίας αἱ ἑλληνικαὶ πρωτοβουλία δὲν πρέπει νὰ «*προληφθοῦν*» (σ. 220), ἀλλὰ νὰ προηγηθοῦν κατὰ πρωτοπορειῶν τρόπον.

Αἱ πρωτοβουλία αὐταὶ θὰ ἔχουν τὴ δικαίωσιν αὐτῶν εἰς τὸ γεγονός, ὅτι —κατὰ τὴν ἀξίαν ἰδιαίτερας προσοχῆς ἐπισήμανσιν τοῦ Winston Churchill, τὴν ὁποίαν ὁ Σεβ. σ. παραθέτει τόσον πρὸ τοῦ Προλόγου, ὅσον καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου,— «δὲν ὑπάρχουν δύο ἄλλες πόλεις ποὺ νὰ ἔχουν παῖξει τὸ ρόλο τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ. Τὸ μήνυμα, ποὺ μᾶς μετέδωσαν στὴ Θρησκεία, στὴ Φιλοσοφία καὶ στὴν Τέχνη, εἶναι φάρος στὴν πίστη καὶ στὴν σύγχρονη πνευματικὴ καλλιέργεια... Ἐξακολουθοῦν ν' ἀποτελοῦν πάντοτε στὸν κόσμον τοῦ σήμερα ζωντανῆς καὶ ὄλο σφρίγος ἐνότητες καὶ δυνάμεις, ποὺ μάχονται μὲ ἀσίγησθη ὁρμή».

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Μεθοδίου Γ. Φούγια, Μητροπολίτου Πισιδίας, πρώην Ἀρχιεπισκόπου Θυατείρων καὶ Μεγάλης Βρετανίας, *Ἡ Ἑλληνιστικὴ Ἰουδαϊκὴ Παράδοση*, «Νέα Σύνορα» Α. Α. Λιβάνη, Ἀθήνα 1995, σσ. 240, σχ. 20,5X14 ἐκ.

Τὸ νέον τοῦτο ἔργον τοῦ πολυγραφωτάτου Σεβ. Μητροπολίτου Πισιδίας κ. Μεθοδίου, ὅπερ ἀποτελεῖ προφανῶς συμπλήρωσιν καὶ ὁλοκλήρωσιν τοῦ ἐν τῇ προηγουμένῃ βιβλιοκρισίᾳ παρουσιαζομένου ἔργου «*Ἑλληνισμὸς καὶ Ἰουδαϊσμός*», ἀναφέρεται εἰδικώτερον εἰς τὴν Ἑλληνιστικὴν Ἰουδαϊκὴν Παράδοσιν καὶ περιέχει τὰ ἐξῆς:

Μετὰ τὰ Προλεγόμενα καὶ τὴν Εἰσαγωγὴν, παρουσιάζονται ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ὡς ἐμπνευστῆς τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου (σσ. 41 ἐξ.) ἢ πνευματικῆ ζωῆ τῶν Ἰουδαίων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην (σσ. 55 ἐξ.)· αἱ ἄμεσοι ἐπιδράσεις τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως εἰς τὰ βιβλία τῆς Π.Δ. (σσ. 85 ἐξ.)· ἢ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων υἰοθεσία ἑλληνικῶν ὄρων καὶ λέξεων (σσ. 93 ἐξ.)· ἢ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐν Ἰουδαίᾳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ (σσ. 95 ἐξ.)· ἢ ἐπικράτησις τῆς «κοινῆς» γλώσσης (σσ. 105 ἐξ.)· ἢ ἀνάπτυξις τῆς ἀλληγορικῆς ἐρμηνευτικῆς μεθόδου (σσ. 110 ἐξ.)· τὸ Ταλμούδ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ραβινικὴν βιβλικὴν ἐξήγησιν καὶ τὴν ἑλληνιστικὴν ρητορικὴν μέθοδον (σσ. 113 ἐξ.)· ἢ ἑλληνιστικὴ ἰουδαϊκὴ γραμματεία (σσ. 124 ἐξ.)· τὰ κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον γραφέντα βιβλία τῆς Π.Δ. καὶ τῆς ἰουδαϊκῆς γραμματείας, ὡς καὶ περικοπαὶ τοῦ Φίλωνος καὶ τοῦ Ἰωσήπου περὶ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο' (σσ. 132 ἐξ.)· περικοπαὶ τοῦ Ἰωσήπου καὶ τοῦ Μ. Φωτίου περὶ τοῦ Ἰούστου τῆς Τιβεριάδος (σσ. 139 ἐξ.)· ἢ ἑλληνιστικὴ ἰουδαϊκὴ γραμματεία τῆς Ἀλεξανδρείας (Δημήτριος, Ἀριστόβουλος, Εὐπόλεμος, Ἐκαταῖος, Ἰάσων ὁ Κυρηναῖος, Κλεόδημος ἢ Μάλχος, Ἐρμιππος Καλλιμαχίου, Ψευδώνυμος Ἀριστέας) (σσ. 141 ἐξ.)· ἢ ἑλληνικὴ παιδεία τοῦ Φίλωνος καὶ τοῦ Ἰωσήπου (σσ. 184 ἐξ.)· τὰ συμπεράσματα τοῦ Martin Hengel περὶ τοῦ Ἑλληνιστικοῦ Ἰουδαϊσμοῦ (σσ. 199 ἐξ.)· τὸ ζήτημα περὶ τοῦ ἐὰν ὑπάρχῃ ἀντισημιτισμὸς κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν (σσ. 209 ἐξ.) καὶ τὰ περὶ Σαδδουκαίων (σσ. 214 ἐξ.). Ἐν τοῖς Ἐπιλεγομένοις ὁ σ. εἰς ἑλληνικὴν καὶ ἀγγλικὴν γλῶσσαν συνοψίζει τὰ πορίσματα τῆς ἐρεῦνης του καὶ καταλήγει ὡς ἐξῆς: «*Αὐτὸ τὸ ὁποῖο ἐπιδιώκω στὸ ἔργο τοῦτο ἦταν νὰ*

δώσω μιὰ εἰκόνα ἐνὸς πολιτισμοῦ ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴ συνάντηση Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων, τὸν ὁποῖο μὲ τὴ σύνθεσή του αὐτὴ ὑποδέχθηκε ὁ ἑλληνικὸς καὶ ὅλος ὁ Χριστιανισμός... Ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ προκύπτει αὐτὸ σπὸ ὁποῖο καταλήγει ὁ Christoph Schaublin καὶ εἶναι ὅτι *Rome und Jerusalem brauchten Athen*, δηλαδή, ἡ Ρώμη καὶ ἡ Ἱερουσαλήμ χρειάζονταν τὴν Ἀθήνα...».

Ὁ σκοπὸς τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργου εἶναι ἡ κάλυψις κενῶν τινῶν, τὰ ὁποῖα δημιουργοῦνται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι – ὡς λέγει ὁ σ. ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ – «γιὰ διάφορους λόγους στὴν Ἑλλάδα δὲν ἔχει τονισθεῖ ἡ ἐπίδραση τῆς ἑλληνικῆς σκέψης σὲ μερικὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, οὔτε ἡ συγγραφή ἐπίσης ἄλλων στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἀκόμα δὲν ἔχει ἀρκοῦντως ἐπισημανθεῖ ἡ ἐπίδραση γενικότερα τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὸν ἑβραϊκὸ λαό» (σ. 20). Τῷ ὄντι, ἡ ἐρευνητικὴ ἐργασία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Πισιδίας κ. Μεθοδίου καθιστᾷ φανερὰν τὴν συμβολὴν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν ἐνοποίησην τοῦ κόσμου διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου, ἡ ὁποία συνεβάλετο τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἱστορικὴν μετεξέλιξιν τῆς ἐθνικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς τῶν Ἑβραίων.

Καὶ ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ τοῦ ἀκαταπονήτου Σεβ. Πισιδίας εἶναι ἐκδηλοὶ ἡ ἀξιοθαύμαστος εὐκίνησις αὐτοῦ εἰς τοὺς χώρους τῆς σχετικῆς ἑλληνικῆς καὶ διεθνοῦς Βιβλιογραφίας, ἡ εὐρύτης τῆς σκέψεως καὶ τῶν πνευματικῶν ὁριζῶν του, ἡ ὀξύτης καὶ τόλμη τοῦ κριτικοῦ στοχασμοῦ του, ἡ διαλεκτικὴ ἰκανότης του καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐπισημάνσεις τῶν διασυνδέσεων καὶ τῆς ἐντελεχείας τοῦ ἱστορικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ γίνεσθαι.

Αἱ ἀναγκαῖαι, συνδετικὸν χαρακτήρος, ἐπαναλήψεις εἰς τὰ δύο συνεχόμενα, ἀλληλοσυμπληρούμενα καὶ ἀλληλοπεριχωρούμενα ἔργα τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου ἀποτελοῦν οἰονεὶ τὸν μίτον τῆς Ἀριάδνης, ὅστις καθοδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὸν λαβύρινθον τῆς μνημονευθείσης Βιβλιογραφίας, διὰ νὰ ἀντικρούσωμεν τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ἡ ὁποία ἐπιγραμματικῶς παρουσιάζεται ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου τοῦ δευτέρου ἐκ τῶν ὡς ἄνω παρουσιαζομένων δύο βιβλίων: «Ἐνα μικρὸ καὶ ἀπομονωμένο ἔθνος, μονοθεϊστικὸ ἀλλὰ ἐσωστρεφές, μὲ τὴν υἰοθεσίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ διευρύνει τὴ διασπορά του καὶ τὴν πνευματικὴ κληρονομία του καὶ καθίσταται παγκόσμιον θρησκευτικὴ ἀφετηρία... Ἡ ἱστορία καὶ οἱ ἀρετὲς τῶν Ἑβραίων προβάλλονται μὲ τὴ συγγραφή θρησκευτικῶν, ἱστορικῶν, ἀπολογητικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἔργων στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα...».

Ἄς ἐπιτραπῇ νὰ προσθέσωμεν ὅτι τὸ κατ' ἐνδελεχῆ καὶ κριτικὸν τρόπον προσφερόμενον ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἱστορικοφιλολογικὸν ὕλικὸν δύναται καὶ πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἐφαλτήριον διὰ τὴν περαιτέρω συστηματικὴν καὶ συγκριτικὴν, καθ' ὕλην ἢ κατὰ περιεχόμενον, ἐξέτασιν τῶν συστοίχων, ἀντιστοιχῶν, ὁμολόγων, ὁμογενῶν καὶ ὁμοιογενῶν σημείων τῆς θεολογικῆς, σωτηριολογικῆς, κοσμοθεωρητικῆς, βιοθεωρητικῆς καὶ λοιπῆς διδασκαλίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Μία τοιαύτη ἐξέτασις θὰ

ὑποβοηθήση σημαντικῶς τὸν διαθρησκειακὸν διάλογον καὶ θὰ συντελέσῃ ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸ νὰ εἶναι ἐπιτυχὴς ἢ σαφῆς ὀριοθέτησις τόσον τῶν κοινῶν σημειῶν, ὅσον καὶ τῶν διαφορῶν τῶν σχετικῶν παραδόσεων καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸ νὰ προβληθῇ ἢ εἰδοποιῆς διαφορὰ καὶ ὑπεροχὴ τῆς ἐν Χριστῷ Θείας Ἀποκαλύψεως, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁ Ἰουδαῖος Ἀπ. Παῦλος, ὅταν ἐκήρυτε «Χριστὸν Ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μαρίαν» (Α' Κορ. α', 23) καὶ ὅτι «θεμέλιον ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός» (Α' Κορ. γ', 11).

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Γεωργίου Α. Τσανανᾶ, *Βασικὴ ἑλληνικὴ θεολογικὴ βιβλιογραφία (κατ' ἐπιλογὴν)*, ἐκδοτικὸς οἶκος Ἀδελφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 101.

Μὲ σημαντικὴν καθυστέρησιν περιῆλθεν εἰς χεῖράς μου ἢ ὡς ἄνω ἐνδιαφέρουσα βιβλιογραφικὴ ἐργασία τοῦ ἐπιμελητοῦ εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Γ. Τσανανᾶ. Παρομοίας ἐργασίας εἶχον δημοσιεύσει καὶ πλείστοι ἄλλοι κατὰ καιροὺς καὶ δὴ παλαιότερον μὲν οἱ ἀείμνηστοι Καθηγηταὶ μου Δ. Μπαλᾶνος, Π. Μπρατσιώτης, Ι. Καρμύρης κ.ἄ., κατὰ δὲ τὰς τελευταίας δεκαετίαις οἱ κ.κ. Β. Σταυρίδης, Χ. Τζώγας - Π. Παπαευαγγέλου, Ι. Καραβιδόπουλος, Ι. Παναγόπουλος, Α. Ἀνεσιδης κ.ἄ. Ἐκ τῶν πέντε νεωτέρων ἐργασιῶν, αἱ ὁποῖαι διακρίνονται καὶ διὰ τὴν συστηματικότητά των, ἡ πρώτη κατὰ σειρὰν ἀναφέρεται εἰς δημοσιεύματα σχετιζόμενα κυρίως πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν, ἢ δευτέρα, ἢ ὁποῖα εἶναι καὶ λίαν ὀγκώδης, περιέχει τοὺς τίτλους ὄλων τῶν μελετῶν καὶ ἄρθρων, τὰ ὁποῖα ἐδημοσιεύθησαν ἐπὶ μίαν ὀλόκληρον ἑκατονταετίαν καὶ συγκεκριμένως ἀπὸ τοῦ 1860 ἕως τοῦ 1960¹, ἢ τρίτη περιέχει ὅλα τὰ βιβλικὰ καὶ κυρίως τὰ ἐπιστημονικά, αὐτοτελῆ καὶ μὴ, ἔργα, μίᾳς μόνον ἀλλὰ σημαντικῶς παραγωγικῆς δεκαπενταετίας (1961-1975), ἢ τετάρτη εἶναι ἀκόμη περιορισμένης ἐκτάσεως, περιέχουσα προεχόντως βιβλικὰς μελέτας, δημοσιευθείσας εἰς περιοδικὰ κατὰ τὰ ἔτη 1970-1972, καὶ ἡ πέμπτη εἶναι ἢ πλεον ἐκτενῆς καὶ ὠλοκληρωμένη, περιλαμβάνουσα ὅλην τὴν θεολογικὴν συγγραφικὴν παραγωγὴν ἐκάστου ἔτους, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοῦ 1977.

Ἡ ὑπὸ κρίσιν ἐργασία τοῦ κ. Τσανανᾶ διαμερίζεται εἰς εἴκοσι τρεῖς, φυσικῆς ἐκτάσεως, παραγράφους. Κατὰ πρόχειρον ὑπολογισμόν μου, αἱ ὑπ' ἀριθ. 1-20 παράγραφοι περιέχουν ὑπὲρ τοὺς χιλίους τριακοσίους τίτλους δημοσιευμάτων, τὰ ὁποῖα καλύπτουν βασικῶς ὀλόκληρον τὸν χρόνον τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης, ἀπὸ τὸν τομέα τῆς Ἀγίας Γραφῆς μέχρι τῆς χριστιανικῆς ἀγωγῆς

1. Λεπτομερῆ παρουσιάσιν καὶ εὐμενῆ κριτικὴν τοῦ ἐπιβλητικοῦ τούτου ἔργου ὑπὸ τοῦ ὑποφαινομένου βλ. ἐν «*Θεολογία*» 38 (1967), σελ. 171-174.

(σελ. 7-92). Ἡ εἰκοστὴ πρώτη ἀναφέρεται εἰς τοὺς θεολόγους καὶ τὰ θεολογικὰ ρεύματα τοῦ λήγοντος αἰῶνος (σελ. 92-94), ἡ εἰκοστὴ δευτέρα περιλαμβάνει περὶ τὰς εἴκοσι βιβλιογραφικὰς ἐκδόσεις καὶ μίαν δεκάδα περίπου περιοδικῶν (σελ. 94-96), ἡ δὲ εἰκοστὴ τρίτη καὶ τελευταία περιέχει τεσσαράκοντα σχεδὸν λεξικά, ἐγκυκλοπαιδεῖας, συλλογικοὺς τόμους κ.λπ. (σελ. 96-101). Ἡ ἐκδοσις αὕτη διαφέρει βασικῶς τῶν ἐν ἀρχῇ μνημονευθεισῶν καὶ κυρίως κατὰ τὸ ὅτι δὲν περιλαμβάνει ὅλας τὰς δημοσιευθείσας σχετικὰς μελέτας, ἀλλὰ μόνον ὅσας ἐπέλεξεν ὁ κ. Τσανανᾶς. Αὗται δὲ ἀνήκουν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς τὴν δεκαπενταετίαν 1975-1990 καὶ ὀλίγαι μόνον ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν πρὸ τοῦ 1960 χρονικὴν περιόδον.

Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἐγένετο ἐπιλογὴ ἔργων πρὸς συγκρότησιν τῆς Βιβλιογραφίας ταύτης, ἦτο ἐπόμενον νὰ μὴ περιλαμβάνωνται εἰς αὐτὴν ὅλα τὰ σχετικὰ θεολογικὰ δημοσιεύματα. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ λεχθῆ, ὅτι εἶναι ἀνεπίτρεπτον εἰς μίαν ἐπιστημονικὴν Βιβλιογραφίαν, ἐκδιδομένην μάλιστα κατόπιν πανεπιστημιακῆς ἐγκρίσεως, νὰ παραλείπωνται ἐρευνητικαὶ ἐργασίαι καὶ νὰ προτιμῶνται ἄλλαι τινές, ἀσήμαντοι καὶ δὴ κηρυγματικαί, ἐποικοδομητικαί, ἠθικοπλαστικαὶ κ.λπ., αἱ ὁποῖαι στεροῦνται ἐπιστημονικῆς ἀξίας. Καὶ τοῦτο διότι οἱ χρησιμοποιοῦντες βιβλιογραφικὰς ἐκδόσεις εἶναι κυρίως ἐρευνηταί, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀνάγκην ἐγκύρου καὶ ὑπευθύνου ἐνημερώσεως, πρὸς μελέτην ἢ περαιτέρω ἐρευναν οἰουδήποτε θέματος, ἐνδεχομένως δὲ καὶ πρὸς προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης, καὶ εἶναι ἐπόμενον νὰ ἀναζητοῦν τὸν κατάλληλον βιβλιογραφικὸν ἐξοπλισμὸν. Ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Τ. ὅμως προτιμηθεῖσα ἐπιλογὴ δὲν βοηθεῖ ἱκανοποιητικῶς αὐτοὺς νὰ γνωρίσουν πλήρως τὴν ἔκτασιν τῆς συγγραφικῆς παραγωγῆς ἐκάστου συγγραφέως, ἵνα μὴ εἶπω καὶ ὅτι τοὺς παραπληροφορεῖ, ἀκουσίως ὅπως ἴσως, μὲ τὰ ἐλλιπῆ βιβλιογραφικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα τοὺς παρέχει. Βεβαίως, ἡ σύνταξις μιᾶς Βιβλιογραφίας εἶναι δυσχερὴς καὶ κοπιώδης, θὰ ἔλεγέ τις δὲ καὶ ἄχαρις, καὶ διὰ τοῦτο ἐνδείκνυται ἐν τοιοῦτον ἔργον νὰ κρίνεται μετ' ἐπιεικειᾶς καὶ ἀναγνωρίσεως τῶν προκυπτουσῶν δυσκολιῶν συγκροτήσεώς του. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα ὅμως, ἐπιβάλλεται ἡ ἐπισήμανσις τυχόν ἀδυναμιῶν αὐτοῦ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἔγκυρον καὶ πλήρη ἐνημέρωσιν τῶν ἐνδιαφερομένων.

Νομίζω ὅτι καὶ ὁ κ. Τσανανᾶς καθ' ὅμοιον τρόπον βλέπει τὰ πράγματα ἐν προκειμένῳ, διότι τοιοῦτόν τι μαρτυρεῖ καὶ ἡ προθυμία του νὰ ἀποδεχθῆ τὰς ἐνδεχομένας ὑποδείξεις ἐκείνων, οἵτινες δύνανται νὰ τὸν συνδράμουν, διὰ μίαν νέαν καὶ βελτιωμένην ἐκδοσιν τῆς ἐν λόγῳ ἐργασίας του (βλ. σελ. 5-6). Καὶ ἐλπίζω ὅτι τὰ ὅσα καλοπροαιρέτως παρετηρήθησαν ἀνωτέρω καὶ τὰ ὅσα θὰ λεχθοῦν καὶ κατωτέρω θὰ συμβάλουν εἰς τὴν καλυτέραν ἐμφάνισιν αὐτῆς καὶ εἰς τὴν ἐν γένει στήριξίν της. Τοιοτοτρόπως θὰ καταστῆ δυνατὴ ἐξ ἐνός μὲν ἡ συμπλήρωσις αὐτῆς, ἐξ ἑτέρου δὲ καὶ ἡ ἐπιτυχεστέρα καὶ ἀκριβεστέρα ἐπιλογὴ τοῦ βιβλιογραφικοῦ ὕλικου. Δι' αὐτῶν, βεβαίως, οὐδόλως προτίθεμαι νὰ διδάξω τὸν κ. Τσανανᾶν, διότι οὗτος ἔχει ἤδη πείραν περὶ τὰ τοιαῦτα καὶ περὶ πολλὰ ἄλλα ἔργα, τοσοῦτα μᾶλλον καθ' ὅσον ὑψηρετεῖ

ἐπὶ μίαν ὀλόκληρον τριακονταπενταετίαν ὡς βοηθὸς καὶ ἐπιμελητὴς εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν Θεσσαλονίκης καὶ δὲν παύει νὰ παρουσιάξῃ ποικίλα δημοσιεύματα, μαρτυροῦντα περὶ τῆς τοιαύτης συγγραφικῆς ἐμπειρίας του. Δίδω ὅμως ἀφορμὴν εἰς τὸν λεπτολόγον καὶ μεθοδικὸν ἐρευνητὴν, διὰ νὰ προσέξῃ περισσότερο, οὕτως ὥστε νὰ φέρῃ πλείονα καρπὸν ἢ γνωστὴ αὕτη καὶ ἔντονος δραστηριότης του.

Θὰ ἦτο χρήσιμον νὰ παρατηρήσω συναφῶς, ὅτι εἰς τὴν ἐν πολλοῖς ἐπιμελημένην ταύτην ἔκδοσιν ἔχουν παρεισφρήσει διάφορα ἀβλεπτήματα, καὶ νὰ σημειώσω τινὰ ἐξ αὐτῶν:

Εἰς τὴν σελ. 9 στίχ. 3 ἐκ τῶν κάτω, τὸ ὄνομα τῆς Καθηγητρίας - συγγραφέως Ν. Νικολακάκου ἔγινε Νικολινάκου. Εἰς τὴν ἰδίαν σελ. στίχ. 8-9 ἡ καταχώρισις μελέτης τοῦ Καθηγητοῦ Σ. Ἀγουρίδου εἶναι πολλαπλῶς λανθασμένη. Ἡ μελέτη αὕτη ἔχει ὡς θέμα τὸν 103ον παλαιοδιαθηκικὸν ψαλμὸν (καὶ οὐχὶ τὸν 13ον) καὶ τὸν ὕμνον τοῦ Ikhnaton (καὶ οὐχὶ τὸν ὕμνον Ikhnaton). Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον τῷ 1958 (καὶ οὐχὶ τῷ 1966), ἀνετυπώθη δὲ τῷ 1966 εἰς τὰ «*Βιβλικὰ Μελετήματα*» (καὶ οὐχὶ εἰς τὸ ἄσχετον πρὸς αὐτὰ «*Δελτίο Βιβλικῶν Μελετῶν*», τὸ ὁποῖον ἄλλως τε δὲν ἐξεδίδετο πρὸ τοῦ 1971). Ἐπίσης εἰς τὴν σελ. 14 στίχ. 8 παρατηρεῖται παρόμοιον λάθος μὲ τὸ «*Δελτίο Βιβλικῶν Μελετῶν*», ἐπαναλαμβάνεται δὲ τὸ λάθος τοῦτο καὶ εἰς ἄλλην περίπτωσιν, ἐν στίχ. 12.

Εἰς τὰς σελ. 12-13 ὁ τίτλος μιᾶς μελέτης μου γράφεται ἐσφαλμένως.

Εἰς τὴν σελ. 96 στίχ. 20 ἀναγινώσκομεν *τριμινιαίο*.

Εἰς τὴν σελ. 100 στίχ. 1 ἐκ τῶν κάτω, ἡ Concordance τῶν Erwin Hatch - Henry Redpath γράφεται ἐσφαλμένως.

Εἰς τὴν σελ. 101 στίχ. 1 ἀναγινώσκομεν ὅτι τὸ Supplement τῆς ὡς ἄνω Concordance ἔχει 872 σελίδας, ἐνῶ ἔχει μόνον 272. Εἰς τὴν ἰδίαν δὲ σελ. στίχ. 10 ὁ ἀείμνηστος ψυχίατρος τῶν Ἀθηνῶν Ἀριστοῦς Ἀσπιώτης ἔγινε Ἀρίστος.

Σχετικῶς πρὸς τὰ παρεισφρήσαντα σφάλματα θεωρῶ ἀπαραίτητον νὰ διευκρινίσω, ὅτι τὰ ὡς ἄνω ἐπισημανθέντα εἶναι σχεδὸν δειγματοληπτικὰ καὶ τὰ ἐπεσήμανα προχειρῶς, καὶ ὅτι δὲν διεξήλθον ὀλόκληρον τὸ βιβλίον, πρὸς συστηματικὸν αὐτοῦ ἔλεγχον. Διὰ τοῦτο ἐνδείκνυται νὰ γίνῃ προσεκτικὸς καὶ ἐξ ὑπαρχῆς ἔλεγχος ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ κ. Τσανανᾶ, ὅταν ἀποφασίσῃ νὰ ἐπιανεκδώσῃ τὸ ἔργον τοῦτο βελτιωμένον, ἴσως δὲ καὶ ἀναθεωρημένον.

Ἐν κατακλείδι ἐπιθυμῶ καὶ ὀφείλω νὰ τονίσω, ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἐνὸς καλοῦ καὶ χρησίμου βιβλιογραφικοῦ ὁδηγοῦ, ἔχοντος ὅμως ἀνάγκην διορθώσεων, βελτιώσεων καὶ ἀναθεωρήσεων εἰς τινὰ σημεία του, ὥστε νὰ ἐμπιστεύονται αὐτὸν οἱ ἐρευνηταὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι τὸν χρησιμοποιοῦν.

ΠΑΝ. ΣΙΜΩΤΑΣ

ΑΣΜΑ ΑΣΜΑΤΩΝ, Μεταγραφή Λευτέρης Παπαδόπουλος, Ζωγραφική Ἀλέκος Φασσιανός, ἐκδόσεις Καστανιώτη, τέταρτη ἐκδοσις,

Ἀθήνα 1994, σελ. 63 (καὶ εἰκονογράφησις ἐκτὸς κειμένου).

Τὸ ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον γνωστὸν εἰδυλλιακὸν βιβλίον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἔχει προκαλέσει ἀνὰ τοὺς αἰῶνας ζωηρὸν ἐνδιαφέρον ἐκ μέρους πλείστων ὄσων λογίων καὶ κυρίως λογοτεχνῶν, ἐκτὸς, βεβαίως, τῶν θεολόγων. Ἐσχάτως ἠσχολήθη σοβαρῶς περὶ αὐτὸ καὶ ὁ δραστήριος δημοσιογράφος καὶ ποιητὴς κ. (Ε.) Λ. Παπαδόπουλος, ὁ ὁποῖος ἐφιλοτέχνησε μίαν, εἰς τὴν ἀπλὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν, μετάφρασιν τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου, κυκλοφορηθεῖσαν μάλιστα εἰς τετάρτην ἔκδοσιν ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος..

Ἐν ἀρχῇ ὁ μεταφραστὴς παραθέτει, ὡς ἐν εἰσαγωγῇ, χρήσιμα καὶ κατατοπιστικὰ διὰ τὸν μέσον ἀναγνώστην στοιχεῖα, ἀφορῶντα εἰς ποικίλα θέματα καὶ προβλήματα τοῦ Ἰσραήτος, ὡς π.χ. ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος τῆς προελεύσεώς του, ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ, τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ ὀνομασία του (σελ. 7-21). Ἐπὶ τῶν ζητημάτων τούτων, ἐπὶ τῶν ὁποίων, σημειωτέον, φαίνεται ὅτι εἶναι ἐπαρκῶς ἐνημερωμένος, παρέχει ἱκανοποιητικὰς πληροφορίες, τὰς ὁποίας ἔχει ἀντλήσει ἀπὸ διαφόρους πηγὰς, καὶ διὰ τὰ σχετικὰ ἔργα ἄλλων συγγραφέων, εἰδικῶν καὶ μὴ, Ἑλλήνων καὶ ξένων. Καθίσταται δὲ ἐμφανές, ὅτι περισσότερον στηριζέται εἰς τὰς ἀπόψεις τοῦ Ἑλληνοεβραίου ποιητοῦ Γιωσέφ Ἐλιγιὰ (βλ. σελ. 8-9, 12-13 καὶ 14-19), δηλώνων μάλιστα μὲ ἐπαινετὴν εἰλικρίνειαν καὶ εὐσυνειδησίαν, ὅτι ἀντιγράφει βασικὰ σημεῖα ἐκ τῶν δημοσιευμάτων ἐκείνου (βλ. σελ. 8). Εἰς τὴν σελ. 7 ἀναφέρει ὅτι τὸ Ἰσραὴλ ἰσραήλων «μεταφράστηκε, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ λατινικὰ (Vulgata), στὴν ἐλληνιστικὴ κοινὴ», ὡς ἂν ἡ Vulgata ἢ οἰαδήποτε ἄλλη λατινικὴ μετάφρασις ἦτο προγενεστέρα ἢ ὑπερτέρα τῆς περιωνούμου ἀρχαίας ἐλληνικῆς μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα (Ο'). Ἡ ἐκπόνησις ὅμως τῆς τελευταίας ἤρχισε τὸν Γ' π.Χ. αἰῶνα, πολὺ πρὸ τῆς ἐκπονήσεως τῶν λατινικῶν μεταφράσεων, αἱ ὁποῖαι εἶναι, ἀσφαλῶς, πολὺ μεταγενέστεραι αὐτῆς, ὡς ἔργα χριστιανικῆς ἐποχῆς. Εἰς τὰς σελ. 9-11 παρουσιάζει ἐν συντομίᾳ τὰς κυριώτερας ἀπόψεις, αἱ ὁποῖαι διευτυπώθησαν σχετικῶς πρὸς τὸ ἰδιάζον περιεχόμενον τοῦ βιβλίου ἐκ μέρους τῶν διαφόρων ἐρευνητῶν, τῶν ὁποίων παραθέτει καὶ τὰ ὀνόματα. Εἰς τὴν σελ. 10 στίχ. 4-7 ὅμως, παραλείπεται τὸ ὄνομα ἐνὸς συγγραφέως, ἴσως ἐκ παραδρομῆς, ὀφειλομένης εἴτε εἰς τὸν μεταφραστὴν, εἴτε εἰς τὴν πηγὴν, ἐκ τῆς ὁποίας ἤντιλησεν οὗτος τὸ ὑλικόν του. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν θρησκευτικὴν σπουδαιότητα τοῦ Ἰσραήτος, ὁ κ. Παπαδόπουλος ἀφήνει νὰ διαφανῇ ὅτι εὐρίσκει εἰς αὐτὸ μίαν σαρκικὴν μόνον ἀγάπην. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ χαρακτηρίζει, ἀτυχῶς, ὡς καθαρῶς ἐρωτικὸν ποίημα (βλ. σελ. 9 καὶ 13). Δὲν ἀποδέχεται δὲ τὴν ἀλληγορικὴν αὐτοῦ ἐρμηνείαν, καθ' ἣν ἀπεικονίζεται ἐν αὐτῷ ἡ θεία ἀγάπη, καὶ δὲν τὸν ἀπασχολεῖ ἰδιαίτερος ἢ ἐπίσημος θέσις τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ ἡ πίστις τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ συμβολισμοῦ τοῦ ἐν λόγῳ βιβλίου. Ἐπίσης δὲν ἀποδίδει μεγάλην σημασίαν εἰς τὸ ὅτι τὸ ἐπίμαχον κείμενον ἔχει συμπεριληφθῆ εἰς τὸν Κανόνα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, συγκαταλεγόμενον μεταξὺ τῶν γνησίων καὶ θεοπνεύστων καὶ μάλιστα καὶ πρωτοκανονικῶν βιβλίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν εἰσαγωγικῶν τούτων θεμάτων, παρατίθεται ἡ

νεοελληνικὴ μετάφρασις, ἔμμετρος καὶ εἰς δεκαπεντασύλλαβον, κυρίως, στίχον. Περὶ αὐτῆς δύναμαι νὰ εἶπω ὅτι εἶναι λίαν ἐπιτυχῆς, προσελκύουσα τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἀδιαφόρων ἀκόμη ἀναγνωστῶν. Πρέπει δὲ νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι αὕτη δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου, δηλαδὴ τοῦ ἑβραϊκοῦ (τὸ ὅποιον δὲν νομιζῶ ὅτι εἶναι προσιτὸν εἰς τὸν μεταφραστήν), ἀλλ' ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μεταφράσεως τῶν Ο', ἡ ὁποία παρέσχε μὲν εἰς αὐτὸν τὴν δυνατότητα προσεγγίσεως τοῦ πρωτοτύπου ἑβραϊκοῦ κειμένου, θὰ τοῦ προεκάλεσεν ὅμως συγχρόνως καὶ οὐκ ὀλίγα μεταφραστικὰ προβλήματα, δεδομένου ὅτι, ἔνεκα τῆς ἰδιαζούσης φύσεώς της, παρουσιάζει πολλὰς ἐννοιολογικὰς δυσχερείας, δυσυπερβλήτους ἀκόμη καὶ ἀπὸ Ἑλλήνας κλασικοὺς φιλολόγους. Περιττὸν νὰ λεχθῆ, μετὰ τὰ ὅσα προανεφέρθησαν περὶ τῶν διατυπωθεισῶν ἀπόψεων τοῦ κ. Π. ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ χαρακτήρος τοῦ βιβλίου, ὅτι ἦτο ἐπόμενον νὰ μὴ ἔχη θρησκευτικὴν ἀξίαν ἢ ἔστω ἀνάλογον χροιάν ἢ ἐκπονηθεῖσα μετάφρασις του. Κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως αὕτη εἶναι ἀξιόλογος, καὶ πρέπει νὰ ὑπογραμμισθῆ, ὅτι μαρτυρεῖ καὶ περὶ τῆς ἐμφανοῦς εὐαισθησίας τοῦ μεταφραστοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ περὶ τῆς εὐρρυθμίας τοῦ στίχου του.

Τὰ βιβλίον εἶναι εἰκονογραφημένον ἀπὸ τὸν Ἄ. Φασιανόν, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἔχει παραθέσει ὁ Παπαδόπουλος εἰς τὴν προμετωπίδα τοῦ βιβλίου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ Copyright, ἰσοτίμως σχεδὸν πρὸς τὸ ἰδικόν του, καίτοι ἡ ἐπιτυχημένη αὕτη μετάφρασις καὶ ἡ φιλόπονος ἐν γένει ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου τοῦ Ἄσματος δὲν θὰ ἀνεμένετο νὰ ἰσοσταθμισθοῦν πρὸς μόνην τὴν εἰκονογραφίαν αὐτοῦ, ὅσονδήποτε ὑψηλῆς καλλιτεχνικῆς στάθμης καὶ ἂν εἶναι αὐτή. Ἄς ἐπιτραπῆ δὲ νὰ ἐκφράσω ἐνταῦθα καὶ τὴν γνώμην, ὅτι ἐν μέρος τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος εἰκονογραφήσεως εἶναι ἀκατάλληλον διὰ βιβλίον τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἔστω καὶ ἂν τοῦτο ἔχει θεωρηθῆ ὑπὸ πολλῶν ὡς ἑρωτικὸν ποίημα.

Ἡ ἐκτύπωσις τοῦ βιβλίου εἶναι ἄψογος, ὡς εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ ὅλη ἐκδοτικὴ ἐπιμέλεια αὐτοῦ. Εἶναι δὲ ἰδιαίτερας προσοχῆς ἄξιον, τὸ ὅτι ὁ μεταφραστὴς χρησιμοποιοῖ τὸ πολυτονικὸν σύστημα, καὶ μάλιστα ὄχι μόνον εἰς τὸ ἀρχαῖον κείμενον τῶν Ο', ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἰδικήν του μετάφρασιν. Ὅθεν δὲν θὰ ἦτο ἐξεζητημένον καὶ περιττὸν καὶ ἐκτὸς πραγματικότητος νὰ παρατηρήσω, ὅτι ἡ ἑβραϊκὴ καὶ ἑξελληνισθεῖσα πλέον λέξις «*Ἱερουσαλήμ*» δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ δασύνεται, ὡς ἐσφαλμένως συνηθίζεται καὶ υἰοθετεῖται, τοῦλάχιστον ἐνταῦθα, καὶ ὑπὸ τοῦ κ. Παπαδοπούλου, διότι οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν ἑλληνικὴν «*Ἱερός*», ἐκ τῆς ὁποίας κακῶς παρετυμολογεῖται.

ΠΑΝ. ΣΙΜΩΤΑΣ

Γεωργίου Ἀθ. Χώρα, *Ἡ εἰρηνικὴ πορεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου στὸ Αἶγαῖο*, Ἀθήναι, 1995, σσ. 539.

Μὲ ἰδιαίτεραν χαρὰν παρουσιάζομεν τὸν ὡς ἄνω τόμον, τὸν ὅποιον ἐπεμελήθη ὁ κ. Γεώργιος Χώρας, Δρ. Θεολ., γνωστὸς κυρίως ἀπὸ τὰς ἀξιολόγους μελέτας του περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς ἰδιαίτερας αὐτοῦ πατρίδος, τῆς Ἀργοναυπλίας.

Ἡ προσωπικότης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου εἶναι παγκοσμίως γνωστὴ καὶ ἡ ἀκτινοβολία της ἀπλοῦται εἰς ὅλα τὰ πλάτη τῆς γῆς. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἴσως εἶναι ὀλιγώτερον γνωστὸν εἶναι ὅτι ἡ σοφία τοῦ Πατριάρχου συνδυάζεται μετὰ τῆς ταπεινοφροσύνης καὶ τῆς ἀπλότητος, ἡ σοβαρότης καὶ ἐμμονὴ του εἰς τὰ δόγματα μετὰ τῆς εὐγενείας καὶ τῆς διαλλακτικότητος. Τοῦτο μάλιστα μαρτυρεῖται εὐκόλως ἀπὸ τοὺς λόγους καὶ τὰ ἔργα τοῦ Παναγιωτάτου εἰς τὰ Δωδεκάνησα καὶ εἰς τοῦτο ἔγκειται ἡ ἀντικειμενικότης καὶ ἡ προσοχὴ τοῦ ἐπιμελητοῦ, ὅτι δηλαδὴ παραθέτει κρίσεις, συσχετίζει λόγους καὶ γεγονότα, τονίζει καταστάσεις καὶ ὑπογραμμίζει λεπτομερείας, διὰ τῶν ὁποίων μαρτυρεῖται ἡ ἀποδοχὴ καὶ προσήλωσις τοῦ ποιμνίου πρὸς τὸν Ποιμένα του.

Ὁ κ. Γ. Χώρας εἶχε τὴν τιμὴν καὶ τὴν εὐλογίαν νὰ προσκληθῆ καὶ νὰ ἀκολουθήσῃ βῆμα πρὸς βῆμα τὴν Α.Θ. Παναγιότητα κατὰ τὴν δωδεκαήμερον πορείαν της εἰς τὸ Αἰγαῖον (17-28 Ὀκτωβρίου 1994). Ὁ Πατριάρχης ἐπεσκέφθη ἑννέα νήσους τῆς Δωδεκανήσου καὶ ἐπὶ πλεόν τὴν Λέσβον. Εἰς δέκα ἐπὶ μέρους κεφάλαια ὁ κ. Χώρας ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς τὴν Πάτμον, τὴν Λέρον, τὴν Κάλυμνον, τὴν Κῶ, τὴν Ρόδον, τὸ Καστελλόριζον, τὴν Σύμην, τὴν Κάρπαθον, τὴν Κάσον καὶ τὴν Λέσβον. Προηγεῖται μακρὸς ἐνημερωτικὸς πρόλογος τοῦ κ. Χώρα καὶ ἀκολουθεῖ ἐπίλογος τοῦ ἰδίου μὲ τὸν χαρακτηριστικὸν ὑπότιτλον «*ἓνας Πατριάρχης γιὰ τὸ 2000 μετὰ Χριστόν*», εἰς τὸν ὁποῖον ἀξιολογεῖται ἡ βαθυτέρα σημασία καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐν λόγῳ ποιμαντικῆς ἐπισκέψεως, ὅπως προκύπτουν ἐκ τῆς παραθέσεως ἀποσπασμάτων, ὁμολογιῶν, κρίσεων καὶ ἐντυπώσεων τῶν Δωδεκανησίων ἐπισήμων καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ.

Ὁ κ. Γ. Χώρας, μὲ ἰδιαίτερον ἐπιμέλειαν, συνεκέντρωσε ὅλα τὰ περιστατικὰ τοῦ ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ ἀπὸ τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἱερᾶς περιοδείας τοῦ σεπτοῦ παρακαθημένου τῆς Ὁρθοδοξίας, τὰς ὁμιλίας του κατὰ τὴν διάρκειαν τὸσον τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν καὶ τῶν πρὸς τὴν λοιπῶν τελετῶν, ὅσον καὶ τῶν ἄλλων ἐκδηλώσεων, τὰς προσφωνήσεις καὶ ἀντιφωνήσεις, ἀκόμη καὶ τὰ ἔμμετρα ἄσματα ποῦ ἐγράφησαν πρὸς τιμὴν τοῦ Πατριάρχου καὶ τὰς λοιπὰς αὐθορμήτους ἐκδηλώσεις τοῦ λαοῦ. Εἰς τὰς πεντακοσίας τριάκοντα καὶ ἑννέα σελίδας τοῦ βιβλίου, αἱ ὁποῖαι διανθίζονται καὶ δι' ἀναμνηστικῶν φωτογραφιῶν, ἀπεικονίζεται ἡ ἡγετικὴ μορφή τῆς Α.Θ. Παναγιότητος, ἀλλὰ καὶ ὁ βαθὺς σεβασμὸς καὶ ἡ αὐθόρμητος ἀγάπη τοῦ εὐσεβοῦς λαοῦ τῶν ἀκριτικῶν νήσων, τὰς ὁποίας ἐπεσκέφθη ἐνίοτε καὶ ὑπὸ ἀντιξέδους καιρικᾶς συνθήκας.

Αἱ προτασσόμεναι πρὸ ἐκάστου τόπου - νήσου εὐσύνοπτοι καὶ γλυφυραὶ ἀναφοραὶ τοῦ κ. Χώρα εἰς τὴν πνευματικὴν φυσιογνωμίαν ἐκάστης περιοχῆς, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν μακρὸν πίνακα περιεχομένων, κεντρίζουν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μελετητοῦ καὶ καθιστοῦν τὸν ὀγκῶδη τοῦτον τόμον εὐχρηστον καὶ σπουδαῖον βοήθημα ἐπὶ ἠθικῶν καὶ δογματικῶν θεμάτων. Αἱ πατριαρχικαὶ ὁμιλίας, κεχωρισμένα κατὰ παραγράφους, ἀποτελοῦν σαφῶς κείμενα ἀναφορᾶς, εἰς τὰ ὁποῖα εὐκόλως παραπέμπεται ὁ ἀναγνώστης.

Ἡ ἐμπεριστατωμένη μελέτη τοῦ κ. Χώρα δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς μίαν ἐπιτυχή ἀπεικόνισιν μᾶς οὐσιώδους πτυχῆς τῆς συγχρόνου ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ἀλλὰ ἔχει εὐρύτεραν ἀξίαν καὶ βαθυτέραν σημασίαν. Ἐξαιρεῖ τὴν ἀρραγῆ ἐνότητα ποιμενούσης καὶ ποιμαινομένης Ἐκκλησίας, ἐπισημαίνει τὸν βαθὺν σεβασμὸν τοῦ λαοῦ τῶν παραμεθορίων περιοχῶν τῆς πατρίδος μας πρὸς τὰς ἱερὰς παραδόσεις καὶ ὑπογραμμίζει τὴν συνέχειαν καὶ διαχρονικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ἡ ὁποία παρὰ τὰς γνωστὰς δοκιμασίας ἀκτινοβολεῖ παντοῦ καὶ πάντοτε τὸ φῶς τῆς πίστεως, τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀγάπης. Ἰδιαίτερος φαίνεται πόσον ἐμπνέει τὸ πρόσωπον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ὁ ὁποῖος εἰς πολλὰ σημεῖα τῶν παρατιθεμένων ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ λόγων του ἐδήλωνεν ὅτι πρῶτιστος σκοπὸς καὶ μέριμνά του εἶναι ἡ ἐνότης τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ὁ συντονισμὸς τῶν προσπαθειῶν τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν.

ΗΛΙΑΣ Δ. ΜΟΥΤΣΟΥΛΑΣ

Π. Β. Πάσχου, *Ἅγιοι, οἱ Φίλοι τοῦ Θεοῦ. Εἰσαγωγή στὴν Ἀγιολογία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1995, σελ. 310.

Ὁ λόγος περὶ τῶν Ἁγίων εἶναι ὁ λόγος τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴ λυτρωτικὴ δύναμη τῆς πίστεως στὴν ἱστορία τῆς σωτηρίας. Στὰ πρόσωπα τῶν Ἁγίων ἀκτινοβολεῖ ἡ ἀγιότητα τοῦ ὄλου ἐκκλησιαστικοῦ σώματος καὶ ἀναδεικνύεται ἡ ὅλη πνευματικὴ ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως αὐτὴ βιώνεται σὲ κάθε τόπο καὶ σὲ κάθε ἐποχῇ ὡς μέθεξι τῶν πιστῶν στὴν ἐν Χριστῷ καινὴ ζωὴ. Ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴ ὁ λόγος περὶ τῶν Ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὄχι μόνον ἡ *λειτουργία τῆς μνήμης*, ἀλλὰ καὶ ἡ φανέρωση τῆς δόξας τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὸ χρόνο καὶ στὴν ἱστορία τῆς σωτηρίας. Μὲ τὴ δόξα τῶν Ἁγίων λαμπρύνεται τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴ φωτεινὴ χάρις τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ φωτίζεται ἡ Τράπεζα τοῦ Κυρίου γιὰ τὴ μετοχὴ τῶν πιστῶν στὴν κοινωνία τῶν ἁγίων. Ἡ Ἀγιολογία ἐρευνᾷ τὴ μνήμη γιὰ νὰ ἀναδείξῃ τὴ δόξα τῆς Ἐκκλησίας μέσα ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῶν ἁγίων, τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ὁσίων τῆς πίστεως, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἐρευνα στὸν χώρο αὐτὸ ἀναφέρεται στὸ ὅλο μυστήριον τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας του μὲ ἰδιαίτερες ἀξιώσεις, γιὰ τίς ἐκκλησιολογικὰς καὶ τίς θεολογικὰς ἀναγωγὰς τῆς τιμῆς τῶν Ἁγίων, στὴ λειτουργία τοῦ σώματος Χριστοῦ, *«ὅ ἐστιν ἡ Ἐκκλησία»*.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἔργου ἔχει πλήρη συνείδηση ὄχι μόνον τῶν ἰδιαίτερων ἀξιώσεων τοῦ χώρου, ἀλλὰ καὶ τῆς ἰδιαίτερης σημασίας τῆς τιμῆς τῶν Ἁγίων γιὰ τὴν ὀρθόδοξη πνευματικότητα. Γνωρίζει ὡς ἄριστα τὴ λειτουργία τοῦ χώρου καὶ προσεγγίζει μὲ ἐντυπωσιακὴ εὐαισθησία τὴν πολύπλοκη προβληματικὴ του. Ἡ μακρὰ ἀναστροφή του μὲ τίς πηγὰς τῆς ὀρθοδόξου λατρείας, ἀσκήσεως καὶ πνευματικότητος τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ μὴν ἐγκλωβίζεται στὴν *ὀριζόντια προβληματικὴ* τῆς ἀγιολογικῆς γραμματείας καὶ νὰ ἀναζητῇ πάντοτε νὰ τὴν ἐντάσῃ, κατὰ τρόπο ἀναλογικόν, στὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν πολύμορφη χάρις τῆς ἀγιότητος στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῶν πιστῶν. Τὸ ἔργο χαρακτηρίζεται μὲ σεμνότητα ἀπὸ τὸν συγγραφέα ὡς *Εἰσαγωγή στὴν*

Ἀγιολογία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, εἶναι ὁμως πράγματι λειτουργικὴ μύηση στὴ μνήμη καὶ στὴ δόξα τῆς ἀγιότητας, ὅπως αὐτὴ φανερώνεται καὶ βιώνεται στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴ σύνταξη τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων (*Μαρτυρολογίων, Συναξαρίων, Γεροντικῶν κ.ά.*) μέχρι τὴν ἔνταξή τους στὴν ἐμπειρία τῆς θείας λατρείας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Εἶναι ἀναμφιβόλως μία σπουδαία συμβολὴ ὄχι μόνο στὴν Ἀγιολογία, ἀλλὰ καὶ στὴν ὀρθόδοξη Πνευματικότητα.

ΒΛΑΣΙΟΣ ΙΩ. ΦΕΙΔΑΣ

Εὐαγγελίας Βαρέλλα, *Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ Σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κ' Αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη: ΠΙΠΜ, 1994, σελ. 345 (Ἀνάλεκτα Βλατάδων 58).

Ἡ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος ἔργου Εὐαγγελία Βαρέλλα ἔκαμε τὰς σπουδὰς τῆς εἰς τὴν χημεῖαν, τὴν φαρμακευτικὴν καὶ εὐρύτερον εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Εἶναι δὲ ἐπίκουρος καθηγήτρια εἰς τὸ ΑΠΘ. Παραλλήλως, λόγῳ κλίσεως, ἐσπούδασεν καὶ τὴν Θεολογίαν. Εἶναι πτυχιούχος τοῦ τμήματος ποιμαντικῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ἰδίου Παν/μίου καὶ διδάκτωρ τῆς αὐτῆς Σχολῆς. Ἔχει πλούσιον συγγραφικὸν καὶ ἐρευνητικὸν ἔργον εἰς θέματα ὀργανικῆς χημεῖας, ἱστορίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἱστορίας τῶν διορθόδοξων καὶ διαχριστιανικῶν σχέσεων τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν πρὸς τὴν θρησκείαν (θεολογίαν).

Ἡ ὑπὸ μελέτην ἐργασία ἀποτελεῖ τὴν διδακτορικὴν αὐτῆς διατριβήν, ἡ ὁποία ὑπεβλήθη εἰς τὸ τμήμα ποιμαντικῆς τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ ΑΠΘ. Ὁ τίτλος τῆς: α) *Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ Σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κ/πόλεως κατὰ τὸν Κ' Αἰῶνα* (Ἐξώφυλλον). β) *Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον κατὰ τὸν Κ' Αἰῶνα. Μία ἱστορικὴ καὶ κανονικὴ προσέγγισις* (ἀγγλικὴ ἀπόδοσις, ὀπισθεν τοῦ ἐξωφύλλου). γ) *Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ Διορθόδοξοι Σχέσεις κατὰ τὸν Κ' Αἰῶνα* (ἀρχικὸς τίτλος). δ) «...ἡ φιλότιμος ἐνασχόλησις καὶ ἐρευνα περὶ τὴν προσφορὰν καὶ διακονίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν Διορθόδοξων καὶ Διαχριστιανικῶν Σχέσεων τοῦ 20οῦ αἰῶνος». *Πατριαρχικὸν Γράμμα*, σ. 7.

Οὕτως ἢ ἄλλως, ὁ πίναξ περιεχομένων (σ. 11) τελεῖ εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν πρὸς τὸν τίτλον τῆς ἐκδόσεως. Κ/πόλεως Βαρθολομαίου, Γράμμα, σ. 7. Προλογικὸν Σημείωμα, σελίδες 9-10. Εἰσαγωγικά, σελίδες 13-14. Αἱ Διοικητικαὶ Δομαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, σελίδες 15-57. Τὸ Φανάριον καὶ αἱ κατὰ Τόπους Αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίαι, σελίδες 58-97. Ἡ Πορεία πρὸς τὴν Ἁγίαν καὶ Μεγάλην Σύνοδον, σελίδες 98-143. Ἐλάσσονες Ἐκφάνσεις τῶν Πρεσβείων, σελίδες 144-157. Οἰκουμενικὴ Κίνησις, σελίδες 158-196. Διμερεῖς Θεολογικοὶ Διάλογοι, σελίδες 197-253. Ἀντὶ Ἐπιλόγου, σελίδες 255-256. Περιλήψεις, Ἀγγλιστί, σελίδες 257-259. Βιβλιογραφία, σελίδες 261-344. Σημείωσις (Συνημῆσις), σ. 345.

Ἡ γλώσσα τοῦ βιβλίου, ἐναρμονίζεται πρὸς τὰ κείμενα ποῦ συνδέονται

πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ τὰς ποικίλας ἐκδηλώσεις αὐτοῦ.

Ὡς πρὸς τὴν μέθοδον, αὕτη χρησιμοποιεῖ ὑπὸ διπλὴν προοπτικὴν τόσον τὴν ἀνάλυσιν ὅσον καὶ τὴν σύνθεσιν. Γνωρίσματα τῆς ἐργασίας εἶναι: Ἡ κριτικὴ ἔρευνα, ἡ σύγκρισις, ἡ ἀποτίμησις, ἡ ἐποπτεία. Ἡ ἀναζητήσις τῶν αἰτίων, τῶν λόγων καὶ τῶν σκοπῶν (σελίδες 34-35, 137, 210), καθὼς καὶ ἡ ἐξαγωγή συμπερασμάτων (σελίδες 57, 68, 74, 79, 95-97, 104, 112, 113, 119, 139-143, 170, 195, 200-201, 219-221, 229, 235-236, 244, 252-253). Ἡ ἐσωτερικὴ ἐνότης μὲ συνεχῆ ἀναφορὰν / σύνδεσιν τοῦ παρελθόντος, πρὸς τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον καὶ τὰνάπαλιν. Καθορίζονται χρονικὰ ὀρόσημα (σ. 211). Ὁ τονισμὸς τῶν διὰ πρώτην φορὰν συμβαινόντων (σελίδες 56, 75, 168, 241). Ἡ χρῆσις ἐρωτημάτων καὶ ἀντιθέσεων (σελίδες 54, 137). Ἡ προσεκτικὴ παρουσίασις τῶν παντοίων ἐξελιξεων, μὲ τὰς λεπτομερείαις των, ὅπου χρειάζονται. Ἡ ἐπανάληψις τῶν αὐτῶν σημείων, ἀλλὰ πάντοτε μέσα εἰς τὰ ἀνάλογα πλαίσια των. Ἡ ὑπόδειξις τοῦ δέοντος γενέσθαι (σ. 21). Ἡ πλουσία παραθέσεις τῶν χαρακτηρισμῶν προσώπων, γεγονότων, κειμένων. Χαρακτηρισμοὶ μόνον προσώπων, κατὰ σειρὰν σελίδων: Κ/πόλεως Βαρθολομαῖος, σελίδες 9, 24, 147, 157, 255. Κ/πόλεως Ἰωακείμ Γ', σελίδες 23, 81, 84, 133, 141. Κ/πόλεως Μελέτιος Δ' ὁ Μεταξάκης, σελίδες 24, 40, 106, 133. Θυατείρων Γερμανός, σελίδες 26, 63, 166. Κιέβου - Γαλικίας Ἀντώνιος, σελίδες 30, 137. Ἀθηνῶν Χρυσόστομος (Παπαδόπουλος), σ. 41. Κ/πόλεως Ἀθηναγόρας, σελίδες 42, 61, 114, 181, 240. Μητροπολίτης Εὐλόγιος, σ. 44, Ρώσσοι ἱεράρχης. Ὁ Φάν Νόλι, σ. 46, Ἀλβανὸς κληρικὸς εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Ὁ Μόσχας Ποιμὴν, σ. 73. Πολύκαρπος Σικόρσκι, σ. 74, Οὐκρανὸς ἱεράρχης. Νικόδημος Μίλας, σ. 105, ὁ κανονολόγος. Προύσης Δωρόθεος, σ. 162 «πατριαρχεῶν μητροπολίτης», Ἀλεξανδρείας Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος, σ. 246.

Χαρακτηρισμοὶ εὐρύτερον: σελίδες 23, 26, 30, 41-42, 44, 46, 61, 63, 73, 84, 98, 103, 105-106, 114, 117, 119, 133, 141, 162-164, 177, 181, 185, 199, 204, 208, 212, 232-234, 239-240, 246.

Ἀντικείμενον, γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖον στρέφεται ἡ ὅλη προσπάθεια εἶναι ἡ Ἐκκλησία Κ/πόλεως, ἡ ὁποία λαμβάνει διαφόρους ὀνομασίας, π.χ. Πατριαρχεῖον. Πατριαρχεῖον Κ/πόλεως (Ἐξώφυλλον καὶ ἀλλαχοῦ). Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον Κ/πόλεως (σ. 13). Πρωτόθρονον Πατριαρχεῖον (σελίδες 14, 21, 23, 149, 162). Θρόνος, σ. 9. Οἰκουμενικὸς Θρόνος, σελίδες 9, 11, 23. Θρόνος Κ/πόλεως, σελίδες 15, 152. Ἐκκλησία. Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, σ. 13. Ἐδρα, καθέδρα, πρώτη ἔδρα, σελίδες 61, 141. Καθέδρα τοῦ Στάχους, σ. 13. Καθέδρα τοῦ Ἀνδρέου, σ. 143. Σημεῖον. Σημεῖον ἀναφορᾶς, σ. 13. Ὅργανον. Ὑπηρετικὸν ὄργανον τῆς Ὁρθοδοξίας, σ. 17. Φανάριον, σελίδες 9, 46, 151. Κ/πολις, σελίδες 9, 174. Ὁ πατριάρχης διάδοχος τοῦ Στάχους, σ. 151.

Ἡ συγγραφεὺς, ἡ ὁποία γνωρίζει καλῶς καὶ τὰ ὅσα λαμβάνουν χώραν μέσα εἰς τὴν ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν, παραλληλίζει συνήθως ὅπουδῆποτε χρειάζονται τὰ ὅσα συμβαίνουν μέσα εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ὁρθοδοξίας (καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχεῖου). Σελίδες 114-119, 121, 128, 130, 134-135, 168-169, 177, 180, 183-184, 192-194, 197, 199-201, 202-221.

Ἡ ἔκδοσις ἔχει γίνει με πολλήν ἐπιμέλειαν καὶ φροντίδα. Ἐλάχιστα εἶναι τὰ τυπογραφικὰ ἀβλεπτήματα (σελίδες 16, 75, 106, 144, 148, 163, 166), πρᾶγμα ἀναπόφευκτον εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς πράγματα.

Ὡς πρὸς τὴν βιβλιογραφίαν. Μερικῶν ἔργων χρησιμοποιοῦνται αἱ παλαιότεραι ἐκδόσεις, ὅπως τῶν Ἀθανασίου Καραθανάση (σελίδες 265, 320), Βασιλείου Στεφανίδου (σ. 276), Ἡλιουπόλεως καὶ Θείων Γενναδίου (σ. 276), Σ. Β. Μόσς (σ. 305, 324), Βασιλείου Ζούστη (σ. 318). Ὁ καθηγητὴς / συγγραφεὺς Γλαβίνας γράφεται ὡς Γκλαβίνας (σελίδες 272, 284). Ἡ ἐργασία τοῦ Β. Θ. Σταυρίδου περιλαμβάνεται εἰς τὸν τ. Π τῆς ἐπετηρίδος (σ. 275). Ὁ εἰς τὴν σ. 278 συγγραφεὺς εἶναι ὁ Τιμόθεος Π. Θέμελης. Ἡ τοποθέτησις τῶν συγγραφέων: Δαμασκηνὸς Ἀθηνῶν, Δαμασκηνὸς Ἑλβετίας (σ. 316), Ἰάκωβος Γερμανίας, Ἰάκωβος Μυτιλήνης (σ. 319), Λ. Φιλίππου, Χ. Φραγκίστας, Ε. Φωτιάδης (σ. 340). Ἡ ΘΗΕ ἀντὶ σελίδος ἔχει στήλην (σ. 323). Δὲν ἀκολουθεῖται ἡ παράθεσις κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τῶν ἐκδόσεων τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων (σ. 336) καὶ Β. Θ. Σταυρίδου (σ. 337).

Αὐταὶ εἶναι ἐλάχιστα τυπογραφικὰ ἀβλεψία μέσα εἰς τὸν πλοῦτον τῆς παρατιθεμένης βιβλιογραφίας. Πρέπει νὰ λεχθῆ ὅτι ὑπάρχει πλήρης κατὰ πάντα καὶ ἐξαντλητικὴ βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωσις εἰς διαφόρους γλώσσας καὶ ἐπιμελὴς ἀνάλυσις τῆς πληθύος τῶν ἐπὶ μέρους μονογραφῶν ἐπὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἐξεταζομένων ζητημάτων. Ἡ ἔλλογιμος συνάδελφος χειρίζεται τὰς γλώσσας ἀγγλικήν, γαλλικὴν, γερμανικὴν, ἑλληνικὴν, ἰταλικὴν, λατινικὴν καὶ ρωσικὴν.

Ἡ παρούσα ἐργασία, ἡ ὁποία γράφεται με πολλήν ἐπιμέλειαν, με κριτικὸν πνεῦμα, με ἀντικειμενικότητα καὶ βαθὴν σεβασμὸν πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἐντάσσεται εἰς τὰς παρομοίας φύσεως, ἱστορικῆς καὶ κανονικῆς ὑφῆς, μελέτας τῶν Ἡλιουπόλεως καὶ Θείων Γενναδίου, Σάρδεων Γερμανοῦ καὶ Μαξίμου καὶ τῶν συγχρόνων μελετητῶν καὶ ἀσφαλῶς καλύπτει ἓνα κενὸν διὰ τὰς ἱστορικὰς ἐρεῦνας τοῦ Κ' αἰῶνος.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

PHRONEMA 7 (1992) 1-83, Annual Review of St. Andrew's Greek Orthodox Theological College, Sydney, Australia, p.p. 69

ΦΡΟΝΗΜΑ 7 (1992) 1-83, Ἐτήσια ἔκδοσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὁρθοδόξου Κολλεγίου τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, Σύδνεϋ, Αὐστραλίας, σελίδες 69.

Βιβλιοκρισίαι τοῦ γράφοντος εἰς τὰ προηγούμενα τεύχη τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία* 62 (1991) 407-409. 63 (1992) 875-876.

Εἰς τὸ προηγούμενον τεύχος τῆς ἐτησίας ταύτης ἐκδόσεως ἡ ἐκδοτικὴ ἐπιτροπὴ προέβαινεν εἰς ὠρισμένας ἐξαγγελίας:

α) Ὁ τόμος 7 (1992) θὰ περιλαμβάνῃ τὰς ὁμιλίας, ποὺ ἐγένοντο εἰς τὸ Κολλέγιον κατὰ τὸ Σεμινάριον περὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου (10 Νοεμβρίου 1990).

β) Ὁ τόμος 7 (1992) θὰ ἐμφανισθῆ ἐντὸς τοῦ 1992.

γ) Τὸ *Φρόνημα* θὰ ἐκδίδεται, μόλις τὸ ἐπιτρέψουν οἱ περιστάσεις, δύο φορές τὸν χρόνον. 6 (1991) 2-3.

Δυστυχῶς, διὰ τεχνικοὺς λόγους, οὐδεμία ἀπὸ τὰς ἐξαγγελίας ἐπραγμα-
τοποιήθη. Τὸ *Φρόνημα* 7 (1992), περιλαμβάνον πάσης φύσεως ἄρθρα, ἐνεφα-
νίσθη ἐντὸς τοῦ 1993, μὲ ἐλαχίστην καθυστέρησιν, ἐπουσιώδη μὲ τὰ δεδομένα
τῆς Ἑλλάδος.

Περιεχόμενα, σ. 1. Ἐκδοτικῆς Ἐπιτροπῆς, Κύριον Ἄρθρον, σελίδες 2-3.
Ἐναλύονται συντόμως τὰ εἰς τὸν τόμον τοῦτον ἐμφανιζόμενα δημοσιεύματα
καὶ παρουσιάζονται οἱ συγγραφεῖς των. Καὶ ἐδῶ προβλέπεται ἡ ἔκδοσις τοῦ
Φρονήματος 8 (1993) ἐντὸς τοῦ ἔτους 1993. Γίνεται εὐφημος μνεῖα τοῦ τακτι-
κῶς ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Κυπριώτου, διευθυντοῦ τοῦ γραφείου ἐγγραφῶν τῆς
Σχολῆς, ἐκδιδομένου Δελτίου τοῦ Ἀδελφάτου τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου.

Συνεργασίαι: (Α') Αὐστραλίας Στυλιανοῦ, *Φυσικοὶ καὶ Πνευμα-
τικοὶ Πατέρες*, σελίδες 5-12. Ὁμιλία λεχθεῖσα εἰς τὸ Ε' Ἐθνικὸν Συνέδριον
Νεολαίας τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ἀρχιεπισκοπῆς, Ἀδελαΐς, 29 Σεπτεμ-
βρίου - 2 Ὀκτωβρίου 1991.

Τέο Σάδλερ, *Ἀποφατισμὸς καὶ Ἀρχέγονος Χριστιανικὴ Θεολογία*,
σελίδες 13-22. Χριστιάν Μόστερτ, *Ὁ Χριστὸς σὲ σχέσιν πρὸς τὸ Πε-
ριβάλλον: Ὅροι Χριστολογικοὶ καὶ Σύγχρονος Χριστολογία* (σελίδες 23-34).
(Α') Ἰωάννου Χρυσσαυγῆ, *Ὁ Κόσμος τῆς Εἰκόνος* (σελίδες 35-43).
Μιλτιάδου Χρυσσαυγῆ, *Ἄρθρον περὶ τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς*, σελί-
δες 45-58. Ἀπὸ τοὺς ὡς ἄνω συγγραφεῖς οἱ τρεῖς ὁμογενεῖς εἶναι τακτικοὶ
συνεργάται τοῦ περιοδικοῦ *Φρόνημα*. Σημειώσεις, παρατηρήσεις, Κρίσεις καὶ
Περιστατικαὶ Ὁμιλίας. (Β') Αὐστραλίας Στυλιανοῦ, *Ὁ Φόβος τοῦ
Θεοῦ ὡς Βασικὸς Παράγων τῆς Ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς Πνευματικῆς Προόδου*,
σελίδες 59-61. (Β') Ἰωάννου Χρυσσαυγῆ, *Εἰς Μνήμην, Ἰωάννης
Μέγηνδορφ* (1926-1992), σελίδες 61-62.

Βιβλιοκρισίαι, Σύντομα Σημειώματα, σελίδες 63-64. Τὸ Κολλέγιον, σελί-
δες 65-67. Εὐχαριστήριος Τελετὴ, Τελετὴ τῶν Ἀποφοίτων. Ἐπιτροπὴ Μετα-
φράσεως τῶν Λειτουργικῶν Κειμένων. Χειροτονία. Ἐγγραφαί. Ἡ Βιβλιοθή-
κη. Ἡ Ποίησις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Στυλιανοῦ. Ὁ Καθηγητικὸς Σύλλογος.
Νυκτεριναὶ Διαλέξεις. Ἐπισκέπται: Διαλέξεις, μεταξὺ ἄλλων: Παντελῆς Πά-
σχος. Μιχαὴλ Πιερῆς. Ἐπισκέπται Καθηγηταί: Βασίλειος Θ. Σταυρίδης. Ἐδί-
δαξεν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν Β' καὶ Γ'. Α' ἐξάμηνον 1992 (Μάρτιος καὶ
Ἀπρίλιος).

Τὸ περιοδικὸν *Φρόνημα* ἐκδίδεται τακτικῶς κάθε χρόνον μὲ περιεχόμε-
νον σοβαρὸν. Εὐχομαι τὴν τακτικὴν καὶ ἀπόσκοπτον ἐμφάνισιν τῆς ἐκδό-
σεως ταύτης.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

PHRONEMA 8 (1993) 1-83, Annual Review of St. Andrew's Greek
Orthodox Theological College, Sydney, Australia, pictures

ΦΡΟΝΗΜΑ 8 (1993) 1-83, Ἔτησία ἔκδοσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὁρθοδόξου Κολλεγίου τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, Σύνδεῦ, Αὐστραλία, φωτογραφία.

Ἴδε προγενέστερα: *Θεολογία* 62 (1991) 407-409, 63 (1992) 875-876. *Κληρονομία* 23 (1991) 366-373.

Περιεχόμενα, σ. 1. Ἐκδοτικῆς Ἐπιτροπῆς, Κύριον Ἄρθρον, σελίδες 2-5.

Ὅπως γίνεται συνήθως εἰς παρομοίας φύσεως ἄρθρα, ἀναλύονται τὰ εἰς τὸν τόμον τοῦτον δημοσιευόμενα καὶ παρουσιάζονται οἱ συγγραφεῖς των.

Εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ ὅτι αἱ τρεῖς ἀπὸ τὰς τέσσαρας ἐμφανιζόμενας ἐδῶ συνεργασίας στρέφονται γύρω ἀπὸ ἓν ἀντικείμενον, τὴν τοῦ Θεοῦ Σοφίαν, σύμφωνα πρὸς τὰς συγχρόνους θεολογικὰς ἀντιλήψεις, ἐνῶ ἡ τετάρτη περὶ ἓν ἐνδιαφέρον θέμα, τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Κίναν.

Τὸ τμήμα τὸ βιβλιογραφικὸν προβάλλει ἐμπλουτισμένον, μὲ α) βιβλιογραφικὰ ἄρθρα (2) β) βιβλιοκρισίας (9) γ) σύντομα σημειώματα (1).

Πάλιν ζητεῖται συγγνώμη διὰ τὴν ἀργοπορίαν τῆς ἐκδόσεως, εὐτυχῶς ἀσήμαντον μὲ τὰ ἰδικὰ μας δεδομένα, ἀντὶ τοῦ ἔτους 1993 κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1994. Προετοιμάζεται ἡ ἔκδοσις τοῦ τόμου 9 (1994) ἐντὸς τοῦ 1994.

Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν συνεργασιῶν, τὰς περισσοτέρας ἔχει ὁ καθηγητῆς διάκονος Ἰωάννης Χρυσσαυγῆς.

Αὐστραλίας Στυλιανοῦ, *Ἡ Σημασία τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ διὰ τὴν Αὐστραλιανὴν Κοινωνίαν*, σελίδες 7-18. Ἀναπτύσσονται τὰ βασικὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τούτου διὰ μέσου τῶν αἰώνων (διαχρονικῶς), σελίδες 7-16, σὲ συνάρτησιν πρὸς τὴν Αὐστραλίαν: α) ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν μορφήν τῆς χώρας, β) ὡς πρὸς τὴν γεωγραφικὴν καὶ πολιτικοστρατηγικὴν θέσιν, γ) ὡς πρὸς τὴν συγκρότησιν τοῦ πληθυσμοῦ (σελίδες 16-17).

Θεμιστοκλέους Ἀδαμοπούλου, *Σοφία, Ὁ Δημιουργὸς καὶ ὁ Δεδημιουργημένος Κόσμος: Πρώϊμοι Χριστιανικαὶ Κοσμογονικαὶ καὶ Κοσμολογικαὶ Ἐριδες*, σελίδες 33-48. Ἡ ἔννοια τῆς Σοφίας κατὰ τοὺς γνωστικούς καὶ ἰδίως τὸν Οὐαλεντίνον καὶ ἡ ὀρθόδοξος ἀπάντησις.

Κέβιν Μπαϊκερ, *Μάγοι ἐξ Ἀνατολῶν: Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Κίναν*, 635-1986, σελίδες 49-56. Ἐνδιαφέρον ἄρθρον ἀπὸ πλευρᾶς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ ὀρθοδόξου ἱεραποστολῆς.

Τὸ ἐμπλουτισμένον βιβλιογραφικὸν ὕλικὸν παρουσιάζουν κατὰ σειρὰν ἐμφανίσεως οἱ: Στέφανος Γκόδλεϋ, Ἰωάννης Χρυσσαυγῆς, Αὐστραλίας Στυλιανός, Δημήτριος Κυπριώτης, Βασίλειος Θ. Σταυριδῆς.

Τὸ Κολλέγιον, σελίδες 79-81. Τελετὴ τῶν ἀποφοίτων, Εὐχαριστήριος Τελετὴ, Χειροτονία, Ἐγγραφαί, Ἡ Βιβλιοθήκη, Ἐπιτροπὴ Μεταφράσεως τῶν Λειτουργικῶν Κειμένων, ὁ Καθηγητικὸς Σύλλογος, Ἐπισκέπται Καθηγηταί: Ἰωάννης Φιτζέραλδ, 22.7.1992, Καρδινάλιος Ἐδουάρδος Κάσιδου, 4.3.1993, Πατέρες Δαμασκηνός καὶ Ἰγνάτιος ἐξ Ἁγίου Ὁρους, 25.3.1993. Οἱ Συνεργάται, ὡς προαναφέρθησαν σ. 83.

Εὐχομαι ὁ ἐπόμενος τόμος 9 (1994) ὅπως ἐκδοθῆ μέσα εἰς τὸ 1995.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Πόπη Χαλκιά - Στεφάνου, *Οἱ Ἅγιοι τῆς Χίου*, Ἀθήνα 1994, σ. 448.

Γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Χίου εἶχαμε ἀρκετὲς μελέτες, καθὼς καὶ γιὰ μεμονωμένους Ἁγίους τῆς. Σήμερα, μὲ τὸ βιβλίον αὐτὸ τῆς κ. Χαλκιά - Στεφάνου, ἔχουμε μιὰ συνολικὴ καὶ συγκεντρωτικὴ ἐργασία, ποὺ μᾶς παρουσιάζει, στὰ πλαίσια τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ τόπου, ὄλους τοὺς Ἁγίους τοῦ νησιοῦ: α) τοὺς Ἁγίους ποὺ γεννήθηκαν στὴν Χίο, β) τοὺς Ἁγίους ποὺ πέρασαν ἢ ἔδρασαν στὴν Χίο, γ) τοὺς Ἁγίους ποὺ τιμῶνται ἰδιαίτερα στὸ νησί, καὶ δ) τοὺς Ἱερομάρτυρες καὶ Ἀσκητὰς τῆς Χίου. Ἡ σ. μᾶς πληροφορεῖ ἀπὸ τὶς πρώτες σελίδες: «Τὸ βιβλίον γράφτηκε μὲ σεβασμὸ καὶ ἀγάπη, τὰ δεδομένα διασταυρώθηκαν καὶ τεκμηριώθηκαν, τὰ ἀμφισβητούμενα ἢ ἀντιφατικὰ στοιχεῖα μελετήθηκαν καὶ ἀναμορφώθηκαν, καὶ μέσα ἀπὸ τὴ θεολογικὴ πορεία τὸ θρησκευτικὸ κείμενον πέρασε στὴν κοσμικὴ συγγραφή» (σελ. 11).

Μπορεῖ, βέβαια, τὸ βιβλίον νὰ μὴν εἶναι γραμμένον μὲ αὐστηροὺς ἐπιστημονικοὺς κανόνες, ἀλλὰ περιέχει συναγωγὴ σπάνιου ὕλικου, ποὺ θὰ διευκολύνει, ὅπως πιστεύω, μελλοντικοὺς ἐπιστήμονες, ποὺ θ' ἀσχοληθοῦν μὲ τὰ θέματα τοῦ βιβλίου. Ἐχει πολὺν κόπο καταβάλλει ἡ σ. καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ τῆς ἀναγνωριστεῖ. Γιὰ ἓνα εὐρύτερον κοινὸ ἀναγνωστῶν τὸ βιβλίον εἶναι χρησιμώτατο, καὶ διαβάζεται πολὺ εὐχάριστα. Οἱ εἰκόνες τῶν Ἁγίων, οἱ φωτογραφίες τῶν μνημείων, ἡ τεράστια βιβλιογραφία καὶ τ' ἀναλυτικὰ εὑρετήρια τὸ καθιστοῦν σημαντικὴ συμβολὴ καὶ προσφορά· μιὰ κατάθεση ἀγάπης καὶ μελέτης στὴν ἀγιολογικὴ ἱστορία τοῦ μυροβόλου νησιοῦ τῆς Χίου.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Ὁ Ἅγιος καὶ ὁ Μάρτυρας στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας (Εἰσηγήσεις IB' Συνεδρίου Πατερικῆς Θεολογίας. Ὑπεύθυνος: ὁ Καθηγ. κ. Στυλ. Γ. Παπαδόπουλος), ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1994, σελ. 294.

Ἀκούραστος καὶ ὀργανωτικὸς ὁ καθηγητὴς τῆς Πατρολογίας κ. Στυλ. Γ. Παπαδόπουλος, ἔφτασε ἤδη στὸ IB' Συνέδριον Πατερικῆς Θεολογίας, ποὺ ὀργανώνει ἀπὸ χρόνια, πότε στὴν Ἀθήνα καὶ πότε σὲ ἄλλες πόλεις τῆς Ἑλλάδος, μὲ τὴ συμμετοχὴ διαπρεπῶν Συναδέλφων του καὶ μαθητῶν του. Τὸ IB' Συνέδριον ἔγινε στὴν Ἀθήνα (5-7 Ἰουλίου 1993) καὶ οἱ ἐργασίες του διεξήχθησαν στὴν Αἴθουσα τελετῶν τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, καὶ οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς Εἰσηγήσεις – σ' ἓνα ἐπιστημονικὸ ἐπίπεδο ζηλευτὸ – δημοσιεύονται σὸν καλοσηπωμένο αὐτὸ τόμον, βλέποντας ἀπὸ διαφορὰς πλευρὰς, πρῶτον ὅσον, τὸ γενικὸ θέμα: «Οἱ Ἅγιοι στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας». Εἰσηγηταὶ - Συνεργάται τοῦ πολῦτιμου αὐτοῦ τόμου, ποὺ περιέχει τὰ «Πρακτικὰ» τοῦ Συνεδρίου, εἶναι οἱ κ.κ. Κ. Σ. Βλάχος, Γ. Γαλίτης, Ἀντών. Παπαδόπουλος, π. Γ. Δ. Μεταλληνός, Χρ. Θ. Κρικῶνης, Χαρ. Γ. Σωτηρόπουλος, Σπ. Δ. Κοντογιάννης, π. Γ.

Δορμπαράκης, Δημ. Κουτσούρης, Δημ. Β. Γόνης, Στυλ. Γ. Παπαδόπουλος, Μιχ. Κ. Μακράκης, Θεοχ. Δετοράκης, Κ. Π. Χαράλαμπίδης καὶ Γ. Ἀντουράκης.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Βάλτερο Ποϋχνεο, *Βυζαντινὰ θέματα τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας*, Ἀθήνα 1994, σελ. 158.

Ὁ γνωστὸς θεατρολόγος καὶ λαογράφος κ. Β. Ποϋχνεο, διδάσκει — ἐδῶ καὶ κάμποσα χρόνια — θεατρολογία στὰ ἑλληνικὰ Πανεπιστήμια (σήμερα εἶναι καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν). Διακεκριμένος ἐρευνητὴς, ἀκάματος συγγραφέας καὶ λαμπρὸς διδάσκαλος, μολιᾶστηκε κι ἀγάπησε τόσο πολὺ τὸν τόπο μας, τὴν ἱστορία του, τὸν πολιτισμὸ του, ποὺ νομίζει κανεῖς, ἀκούγοντάς τον ἢ διαβάζοντας κείμενά του, ὅτι γεννήθηκε στὴ χώρα μας κ' ἔκαμε ὕστερα λαμπρὸς σπουδὲς στὴν Αὐστρία, στὴ Γερμανία κ.ά.! Ἐξοχὴ ἀπόδειξη τοῦτο τὸ βιβλίον, ποὺ κυκλοφόρησε πρόσφατα ὡς Παράρτημα τῆς «Λαογραφίας», δηλ. τοῦ ἐπισήμου «Δελτίου τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἐταιρείας» (ἀριθ. 11). Ἀφιερωμένο τιμητικὰ στὸ μεγάλο ἑλληνα λαογράφο, καθηγ. κ. Δημ. Σ. Λουκάτο, τὸ βιβλίον περιέχει τρία μελετήματα: 1) «Ἐπιβιώσεις τῆς Ρωμαϊκῆς Γιορτῆς τῶν Ρόδων στὴ Βαλκανικὴ Χερσόνησο» (σελ. 11-95), 2) «Βυζαντινὸς Οἰδίπους καὶ Μεσαιωνικὸς Ἰούδας» (σελ. 96-128) καὶ 3) «Ἐτυμον καὶ Ἔθιμον. Τρεῖς περιπτώσεις» (σελ. 129-142). Στὴν τελευταία τρίπτυχη μελέτη ἐξετάζει ἢ προτείνει νέες ἐτυμολογικὲς ἐρμηνεῖες τῆς ὀνοματολογίας συγκεκριμένων ἐθίμων: α) τὰ «ρουγκατσία» ἢ «ρουγκατσίάρια», β) ἢ «περπερούνα» καὶ γ) ὁ «Kalojan» ἢ «skalojan».

Ἐκπλήσσει ἢ ἐξαντλητικὴ βιβλιογραφία καὶ ἡ ἐνημέρωση τοῦ κ. Ποϋχνεο, ποὺ κινεῖται μὲ θαυμαστὴ ἄνεση ὄχι μονάχα στὴ σύγχρονη, ἀλλὰ καὶ στὴν κλασσικὴ καὶ βυζαντινὴ γραμματεία, γιὰ νὰ θεμελιώσῃ στέρεα τὶς ἀπόψεις καὶ τὰ συμπεράσματά του. Θὰ μπορούσα νὰ πῶ, ἀκόμη, ὅτι καὶ στὴν Πατερικὴ Φιλολογία κινεῖται μὲ τὴν ἄνεση τοῦ εἰδικοῦ, κρίνοντας καὶ διακρίνοντας τὰ γνήσια ἀπὸ τὰ πλαστὰ καὶ ψεύτικα τῶν λεγομένων «παραδόσεων» κ.λπ. — ἰδίως στὰ δυὸ πρῶτα μεγάλα μελετήματα. Πολλὰ, μάλιστα, θὰ ἔχουν νὰ διδαχθοῦν οἱ κληρικοὶ καὶ οἱ θεολογοῦντες ἄνθρωποι τῆς Ἐκκλησίας, διαβάζοντας τὶς παραπάνω μελέτες τοῦ κ. Ποϋχνεο, ὅπου ἡ βυζαντινὴ γραμματεία, ἐκκλησιαστικὴ καὶ κοσμικὴ, ἢ ἱστορία τῶν βυζαντινῶν θεσμῶν καὶ ἐορτῶν κ.λπ., βοηθοῦν στὴν κατανόηση τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν παραδόσεων. Μᾶς δείχνουν τὴ βυζαντινὴ κληρονομία μας «ἐν τοῖς πράγμασι».

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Βασ. Δ. Χαρώνη - Οὐραν. Δ. Λανάρα, *Παιδαγωγικὴ Ἀνθρωπολογία*

τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, τόμ. Β', Ἀθήνα 1994, σελ. 826' τόμ. Γ', Ἀθήνα 1995, σελ. 742.

Εἶχαμε καὶ παλαιότερα γράφει γιὰ τὴ μεγάλη προσφορὰ τοῦ θεολόγου - παιδαγωγοῦ καὶ τ. Ἐπόπτου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως κ. Βασ. Δ. Χαρώνη στὰ θεολογικὰ γράμματα καὶ στὴν παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη, μὲ τὸ ἔργο του Παιδαγωγικὴ Ἀνθρωπολογία Ἰωάννου Χρυσοστόμου, ποὺ θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος χριστιανὸς ρήτωρ ὄλων τῶν αἰῶνων. Εἶχαμε παρουσιάσει τότε τὸν Α' τόμο τῆς τετράτομης σειρᾶς καὶ εἶχαμε θεορμὰ εὐχηθεῖ τὴ συνέχιση τῆς ἐκδόσεως. Σήμερα βρισκόμαστε στὴν εὐχάριστη θέση, νὰ συγχαροῦμε τὸν κ. Χαρώνη, πού, μὲ τὴ συνεργασία πάλι τῆς ἐκλεκτῆς Φιλολόγου καὶ τ. Γ.Ε.Μ.Ε. κ. Οὐρανίας Ἀ. Λανάρα, ἐξέδωκε ἄλλους δύο τόμους τῆς ἴδιας σειρᾶς, ὀγκώδεις καὶ αὐτοὺς καὶ πολυσέλιδους. Τὸ ἔργο, ποὺ ὀλοκληρώνεται μὲ τὸν ὑπὸ ἔκδοση Δ' τόμο, ἀφιερώνεται στοὺς «Ἕλληνες γονεῖς καὶ ἐκπαιδευτικούς, ποὺ πασχίζουν νὰ μορφώσουν τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ μέσα στὶς ψυχὰς τῶν παιδιῶν».

Ὁ Β' τόμος, συνεχίζοντας τὸ ἀλφαριθμητικὰ παραταγμένο ὕλικὸ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, περιέχει τὰ ἄρθρα: Ἀπὸ ἀριθ. 107 «*Βασιλεία Οὐρανῶν*», ἕως ἀριθ. 187 «*Εὐαγγέλιο*» (λήμματα: 1426-3208). Ὅλα τὰ λήμματα παρατίθενται στὸ πρωτότυπο, μὲ παραπομπὴ στὴν κλασσικὴ ἔκδοση τῆς Patrologia Graeca τοῦ Migne, καὶ ἀντικρουστὰ τὴ νεοελληνικὴ μετάφραση, σὲ ἀπλὴ καὶ πολὺ κατανοητὴ γλῶσσα.

Ὁ Γ' τόμος, μὲ τὸ ἴδιο ἀκριβῶς σύστημα τοῦ ὅλου ἔργου, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ εἰδικὴ Εἰσαγωγὴ (σελ. 12-34), περιέχει τὰ ἄρθρα: ἀπὸ ἀριθ. 188 «*εὐγνωμοσύνη*», ἕως 358 «*Πίστη*» (λήμματα: 3209-4903). Γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ χρῆση τῶν κειμένων, ποὺ τόσο συστηματικὰ στοὺς τόμους αὐτοὺς ἀνθολογοῦνται καὶ μεταφράζονται, ὑπάρχουν παραπομπές καὶ σὲ νεώτερες ἐκδόσεις, ὅπως ἡ σειρὰ Ε.Π.Ε., ἀλλὰ χωρὶς νὰ παραλείπεται καὶ ἡ παραπομπὴ στὸν Migne. Τὸν ἐργάτη τοῦ πνεύματος, ποὺ θὰ χρησιμοποιοῦσιν αὐτὴ τὴν πολύτιμη σειρὰ, διευκολύνουν πολὺ καὶ οἱ τίτλοι τῶν ἐπὶ μέρους λημμάτων, ποὺ δείχνουν τὸ θέμα περιληπτικὰ καὶ ἐπιγραμματικὰ. Σὲ κάποια σημεία μπορεῖ νὰ συναντήσῃ κανεὶς μερικὲς ἀδόκιμες λέξεις ἢ φράσεις στὴ μετάφραση (π.χ. τόμ. Β', σελ. 781, στίχ. 16: τὸ ἔργον μεταφράζεται δουλεία), ἢ κάποια τυπογραφικὰ λάθη, ἀλλὰ σ' ἓνα τόσο μεγάλο ἔργο αὐτὰ θεωροῦνται μικροαβλεπτήματα.

Πιστεύω, πῶς, ἀπὸ τὴ γεύση ποὺ παίρνει ὁ προσεχτικὸς ἀναγνώστης, θὰ αισθανθεῖ ν' ἀνοίγει ἡ ὄρεξί του καὶ θὰ προστρέξει στὶς ὀλοκληρωμένες ἐκδόσεις τῶν ἔργων τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, γιὰ νὰ ἐμβαθύνει περισσότερο στὴν πατερικὴ σοφία. Κι αὐτὸ εἶναι πολὺ μεγάλο κέρδος ἀπὸ τὴν πολύτιμη αὐτὴ παιδαγωγικὴ καὶ θεολογικὴ ἀνθολογία τοῦ Χρυσοστομικοῦ ἔργου. Περιμένουμε καὶ τὴν ἔκδοση τοῦ Δ' Τόμου, γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς σειρᾶς.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Yannis Spiteris, *La theologia Ortodossa neo-Greca, Edizioni Dehoniane, Bologna 1992, σσ. 486.*

Ἡ ἔκδοσις ἑνὸς βιβλίου, ποῦ ἀναφέρεται στὴ Νεοελληνικὴ Ὅρθόδοξη Θεολογία, δὲν ἦταν δυνατὸν παρὰ νὰ χαιρετισθεῖ με ἐνθουσιασμό, ὅταν μάλιστα εἶναι ὀγκώδης, ἐπιχειρεῖ διεξοδικὰ ἀναλύσεις καὶ προέρχεται ἀπὸ ἕνα γνωστὸ ἐπιστήμονα ποῦ, μολοντί ρωμαιοκαθολικός, πρέπει νὰ γνωρίζει καλὰ ὡς Ἕλληνας τὴν ἑλληνικὴν πραγματικότητα. Αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ κρινόμενον βιβλίον τοῦ καθηγ. Ἰωάννου Σπιτέρη. Ὁ συγγραφέας, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, προσφέρει τὴν πρώτη ἐκτενῆ, συστηματικὴ ἐργασία πάνω στὴ σύγχρονη Ἑλληνικὴ Θεολογία. Γνωστὸς στὴν ἐπιστῆμην ἀπὸ τὴ διδακτορικὴ διατριβὴ του (*La critica Bizantina sul primato del XII secolo*) καὶ τὴ λουπὴ θεολογικὴ ἀρθρογραφία του, διδάσκει τὴν ἀνατολικὴν πνευματικότητα στὸ Antonianum καὶ τὸ Prontificio Istituto Orientale τῆς Ρώμης. Τὸ σημαντικότερο, ὅμως, εἶναι ὅτι ἀποτελεῖ προσωπικὸ σύμβουλον τοῦ Πάπα γιὰ ὅσα ἀφορροῦν στὴν Ἑλληνικὴ ὀρθόδοξη Θεολογία. Καὶ αὐτὴ ἡ ιδιότητά του προσδίδει μεγαλύτερη σημασία στὸ παρὸν ἔργον του, ἀφοῦ προϋποτίθενται καὶ γνώσεις πέρα ἀπὸ τὸ χῶρον τῆς ἐπιστήμης, ὥστε νὰ μὴ δικαιολογοῦνται ἄκριτες ἢ ἀθεμελιώτες θέσεις, θεωρούμενες ἀπλὰ ἀβλεπτήματα ἢ «ἀθῶες» ἀκρισίεις. Τὸ βιβλίον, καρπὸς τῶν παραδόσεων τοῦ π. Σπιτέρη καὶ διδακτικὸ ἐγχειρίδιόν του, ἐπιχειρεῖ ὄχι μόνον τὴν ἀποτίμησιν τῆς συγχρόνου Ἑλληνικῆς θεολογικῆς σκέψεως, ἀλλὰ καὶ τῆς σημασίας της στὸ διαχριστιανικὸν διάλογον. Στὴ συνέχεια θὰ γίνῃ σύντομη παρουσίασις τοῦ περιεχομένου, γιὰ νὰ ἐπιχειρηθεῖ ἡ ἐπισημανση τοῦ σκοποῦ τοῦ βιβλίου μέσα ἀπὸ χαρακτηριστικὰ περιπτώσεις καὶ, συνεπῶς, καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀξία του.

1. Τὸ βιβλίον προλογίζει ὁ καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Παναγιώτης Χρῆστου († 1995), γνωστὸς πατρολόγος (σ. 7-9). Μετὰ τὴν Εἰσαγωγὴν τοῦ συγγραφέα (11-13) καὶ τὴ Γενικὴ Βιβλιογραφίαν (15-18) ἀκολουθεῖ (κεφ. 1) μίᾳ ἱστορικῇ ἀναδρομῇ στὴν πορεία τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴ τουρκοκρατία καὶ τὴν ὀθωνικὴν περίοδον (1833-1862), με ἔμφασιν (ὀρθῶ) σὲ ἐνέργειες σαφῶς ἀποπροσανατολιστικὰς (δημιουργία νεοελληνικῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, αὐτοκέφαλον καὶ πολεμικὴν κατὰ τοῦ μοναχισμοῦ σ. 19-38). Τὸ β' κεφάλαιον (39-87) ἀσχολεῖται με τὴν «*προϊστορίαν τῆς νεοελληνικῆς θεολογίας*». Στὸ α' τμήμα, με τίτλον «*Δυτικὴ Σχολή*», κατατάσσονται ὁ ἐπίσκοπος Ἡλίας Μηνιάτης (1669-1714) καὶ ὁ Βικέντιος Δαμοδὸς (1679/1700-1752/1754) καὶ παρουσιάζεται κριτικὰ ὁ ἑλληνικὸς διαφωτισμός. Στὸ β' τμήμα («*Θεολογία ἑλληνικὴ μοναστικὴ καὶ λαϊκὴ*») γίνεται λόγος γιὰ τὸν ἅγιον Νικόδημον Ἄγιορείτην καὶ τὸν ἅγιον Κοσμᾶν, ἡσυχαστὰς καὶ μεγάλους φωτιστὰς τοῦ Γένους στὴ δουλείαν. Τὸ ἐπίθετον «*λαϊκὴ*» δὲν πρέπει νὰ σχετίζεται με τὸ ποιὸν τῆς Θεολογίας τους, ποῦ εἶναι καθαρὰ πατερικὴ, ἀλλὰ με τὴν ἐμβέλειάν της στὸ εὐρὸν κοινωνικὸ στρώμα καὶ τὴ δυναμικὴν της. «*Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν*» εἶναι ὁ τίτλος τοῦ γ' κεφαλαίου (89-106). Παρουσιάζονται ὁ «*ἀκαδημαϊκὸς*» καὶ «*παραδοσιαρχικὸς*» χαρακτήρας τῆς πανεπιστημιακῆς Ἑλληνικῆς Θεολογίας ἀπὸ τὴν ἴδρυσιν τῆς Σχολῆς (1837) καὶ οἱ ἐπιστημονικὰς

κατευθύνσεις της. Ἐπὶ τὸ δ' κεφ. (107-122) ὁ συγγραφεὺς εἰσέρχεται στὴν ἐπισημάνση τῶν βασικῶν σημείων τῆς διδασκαλίας τῶν κατὰ τὴν κρίση του σημαντικότερων ἔκφραστῶν τῆς Νεοελληνικῆς Θεολογίας, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν Κων. Οἰκονόμο καὶ τὸν Θεόκλητο Φαρμακίδη (19ος αἰ.), βασικοὺς συνεχιστὲς καὶ ἔκφραστὲς τοῦ ἐνδοελληνικοῦ θεολογικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ διῆσμου, ποὺ συνεχίζεται ὡς σήμερα, μὲ ὑπόβαθρο τῆς στάσεως ἀπέναντι στὴ χριστιανικὴ Δύση (ἐνωτικοὶ - ἀνθενωτικοί). Στὴ συνέχεια παρουσιάζεται ὁ Κων. Κοντογόνης, πρῶτος οὐσιαστικὰ καθηγητὴς τῆς Σχολῆς. Ἐπὶ τὸν τίτλο «*Ἡ ἑλληνικὴ σχολαστικὴ*» (σ. 123-184) ἐκτίθεται ἡ θεολογικὴ σκέψη τῶν καθηγητῶν Ζήκου Ρώσση, Χρήστου Ἀνδρουτσου, Γρηγ. Παταμιχαῆλ καὶ Κωνστ. Δυοβουνιάτου. Ὁ συγγραφεὺς δὲν παραβλέπει τὴ «*λαϊκίζουσα*» θεολογία (κεφ. στ', 185-224), ἐκφραζόμενη —κατ' αὐτὸν— ἀπὸ τὸν Θεόφιλο Καΐρη, ποὺ πέθανε ὁμως ἐκτὸς τῶν κόλπων τῆς Ἐκκλησίας († 1852), τὸν Ἀπόστ. Μακρῶκη († 1905), ἀμφιλεγόμενη προσωπικότητα, καὶ τὸν ἰδρυτὴ τῆς ἀδελφότητος «*ΖΩΗ*» Εὐσέβιο Ματθόπουλο († 1929), μαθητὴ τοῦ Μακρῶκη. Μὲ τοὺς καθηγητὲς Παν. Τρεμπέλα († 1977) καὶ Ἰω. Καρμίρη († 1992) καὶ τὸν μὴ πανεπιστημιακὸ Δρα Παναγ. Νέλλα (1936-1985) βλέπει ὁ συγγραφεὺς τὴν «*ἀρχὴ μῆς ἀνανέωσης*» (κεφ. ζ', σσ. 225-277).

Ἐπὶ τὸ κεφ. η' (279-322) τὸ βιβλίον εἰσέρχεται στὸ σημερινὸ θεολογικὸ προβληματισμὸ τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου. Ἐπὶ τὸν τίτλο «*Τὸ ρεῦμα τῶν Νεοορθοδόξων*» κατατάσσει δύο θεολόγους μὲ κοινὴ μὲν τάση, τὴ κριτικὴ τῆς «*δυτικῆς*» θεολογικῆς σκέψεως καὶ ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ μὲ φανεροὺς μεταξὺ τους ἀντιθέσεις, τοὺς καθηγητὲς π. Ἰωάννη Ρωμανίδη (τοῦ Πανεπ. Θεσσαλονίκης) καὶ Χρ. Γιανναρά (τοῦ Παντείου Πανεπιστ. Ἀθηνῶν). Τὸ ἐπιθετὸ «*νεοορθόδοξοι*», μαρξιστικὴ ἐπινόηση τῶν ἀρχῶν τῆς δεκαετίας τοῦ '80 γιὰ τὸ χαρακτηρισμὸ τῶν μετεχόντων στὸν χριστιανομαρξιστικὸ διάλογο Μαρξιστῶν, προσέλαβε θεολογικὰ ἀρνητικὸ περιεχόμενον σὲ κείμενα τοῦ ἀγιορείτου μοναχοῦ π. Θεοκλήτου Διονυσιάτη καὶ τοῦ καθ. Παν. Χρήστου. Ἄστοχα κατατάσσεται σ' αὐτὴ τὴν «*ομάδα*» ὁ π. Ἰ. Ρωμανίδης, ἔστω καὶ ἂν ὁ συγγραφεὺς δικαιολογεῖ τὴν «*ἀστοχία*», χαρακτηρίζοντας τὸ π. Ρωμανίδη «*θεωρητικὸ*» τῆς διαλεκτικῆς «*Ρωμαῖοι - Φράγκοι*». Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ ἐπιτρέπει τὴ συγκατάταξι τῶν δύο Θεολόγων αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου, ἀλλὰ ὄχι καὶ τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ π. Ρωμανίδη ὡς «*νεοορθόδοξοι*», κάτι ποὺ δέχεται καὶ ὁ συγγραφεὺς.

Στὸ κεφ. θ' (323-361), μὲ τὸν τίτλο «*Μία πνευματολογικὴ θεολογία*», ἀναλύεται ἡ θεολογικὴ σκέψη τοῦ ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν στὴν οἰκουμενικὴ κίνησις καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Νικολάου Νησιώτη (+1986) καὶ στὸ κεφ. ι' (363-416), μὲ τίτλο «*Ὁ Θεολόγος τοῦ χριστιανικοῦ περσοναλισμοῦ*», τοῦ σεβασμ. μητροπολίτου Περγάμου, καθηγητοῦ καὶ ἀκαδημαϊκοῦ, Ἰωάννου Ζηζιούλα.

Στὸ κεφ. ια' (417-454) ὁ συγγραφεὺς στρέφεται στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ παρουσιάζει τὶς «*ζῶσες δυνάμεις*» της, ὑποστασιοῦμενες, κατὰ τὴν ἐκτίμησίν του, στοὺς καθηγητὲς: τὸν καινοδιαθηκολόγο Σάββα Ἀγουρίδη (ὁμότιμο σήμερα τῆς Θεολ. Σχολῆς Ἀθηνῶν), τὸν

λειτουργιολόγο Ἰ. Φουντούλη, τὸν πατρολόγο Παν. Χρήστου, τὸν ἠθικολόγο-κοινωνιολόγο Γεώργ. Μαντζαρίδη καὶ τὸν δογματολόγο Νικόλ. Ματσούκα.

Τὸ βιβλίον κλείνει (456-462) μὲ σκέψεις γιὰ τὸ μέλλον τῆς νεοελληνικῆς θεολογίας καὶ χρήσιμους πίνακες συγγραφέων καὶ θεμάτων.

2. Ὁ συγγραφέας ἀξιοποιεῖ τὴν ὑπάρχουσα βιβλιογραφία γιὰ τὴ Νεοελληνικὴ Θεολογία, παρουσιάζοντας ὅμως συχνὰ τὸ μειονέκτημα τῆς ἀπόλυτης ἐξάρτησης ἀπὸ τὶς πηγές του, ἴσως διότι στόχος του εἶναι ἡ ἀποφυγὴ «ἐπικινδύνων» κριτικῶν παρεμβάσεων, ποῦ θὰ ἐζημίωσαν τὸ εἰρηνικὸ-ἐνωτικὸ κλίμα τοῦ βιβλίου. Παρ' ὅλα αὐτὰ τὰ θεολογικὰ κριτήρια τοῦ συγγραφέα παραμένουν δυτικά (βλ. τὶς σελ. 293-295 κυρίως) καὶ αὐτὸ δὲν ἔχει σχέση, βέβαια, μὲ τὴν «ἀντικειμενικότητά» του (πρβλ. π. Χρυσ. Σαββάτου, βιβλιοκρισία στὴ ΘΕΟΛΟΓΙΑ, 65, 1994, σ. 200 ἐξ.), ἀλλὰ μὲ τὶς θεολογικὲς προϋποθέσεις του καὶ τὴν ἀδυναμία του νὰ κατανοήσῃ τομῆς, ὅπως αὐτὲς τοῦ π. Ρωμανίδη. Σ' αὐτὸ ἀκριβῶς πάσχει τὸ βιβλίον. Κινεῖται στὴν προοπτικὴ τῶν οἰκουμενικῶν σχέσεων καὶ εἶναι καταφανὴς ἡ ἐπιδίωξη τῆς προβολῆς παντὸς ὅ,τι συμβάλλει στὴν κατεύθυνση αὐτὴ ἢ ἀποδεικνύεται θετικὸ ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας τοῦ συγγραφέα.

Δὲν λείπουν, βέβαια, ἐκτιμήσεις ἐπιτυχεῖς, ὅπως λ.χ. ὅτι ἡ «ἡ ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς θεολογίας» συμβαδίζει «μὲ τὴν ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ ἔθνους» (σ. 11). Ὁρθὰ ἐκτιμᾶται ἡ καταλυτικὴ ἐπίδραση τοῦ Ἀδ. Κοραῆ (σ. 26 ἐξ.) στὴν περίπτωση τοῦ αὐτοκεφάλου καὶ τοῦ μοναχισμοῦ (σ. 33 ἐ.έ.), ποῦ ὀρθὰ χαρακτηρίζεται «δύναμη τῆς Ὀρθοδοξίας» καὶ «ἀρχέτυπος τῆς εὐσεβείας» τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Δὲν διατάζει ὅμως νὰ μειώσῃ κάποιους θεολόγους, ὅπως π.χ. τὸν π. Ἰ. Ρωμανίδη —βλ. παρακάτω— καὶ τὸν π. Θεόκλητο Διονυσιάτη (σ. 313), γιὰ νὰ διασώσῃ ἄλλους συγκλίνοντες στὶς ἀπόψεις του. Δὲν ἀπουσιάζει, δηλαδὴ, ἀπὸ τὸ βιβλίον ἡ «τάση» (Tendenz). Αὐτὸ εἶναι ἐμφανέστατο. Στὴν Ἀθήνα σταματᾷ στοὺς Καθηγητὲς Ἰ. Καρμίρη καὶ Ν. Νησιώτη. Δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ τὸ γεγονός, ὅτι ἀπουσιάζουν παντελῶς στὴν ἀναφορὰ τοῦ π. Σπιτέρη νεώτερου καθηγητῆ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ μάλιστα οἱ ἐπίσημοι ἐκπρόσωποι τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας στοὺς θεολογικοὺς διαλόγους, καθηγητὲς Εὐθ. Θεοδώρου, Βλ. Φειδᾶς, Χρ. Βούλγαρης καὶ Κων. Σκουτέρης. Πῶς, λοιπόν, νὰ μὴ εἰκάσῃ κανεὶς ὅτι παραθεωροῦνται οἱ οἰκουμενικὰ μὲν ἐνεργοί, ἀλλὰ κριτικοὶ στὴ στάση τους Ἕλληνες θεολόγοι; Ὁ π. Σπιτέρης συνέθεσε τὸ βιβλίον του μὲ κριτήρια οἰκουμενι(στι)κὰ καὶ λιγότερο ἐπιστημονικά. Ἄλλ' αὐτὴ εἶναι ἡ νόσος καὶ ἡ ιδιορρυθμία τῶν φανατικῶν Οἰκουμενιστῶν: ἔλλειψη ἀληθινοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ τὸν ἀληθινὸν διάλογο καὶ κατάφαση ἐνὸς εἰρηνιστικοῦ μονολόγου, ἀναλόγου μὲ ἐκείνους τῶν ἐνωτικῶν προσπαθειῶν τοῦ φθίνοντος «Βυζαντίου». Ἔτσι, ὅμως, ὄχι μόνο δὲν προωθεῖται ὁ οἰκουμενικὸς διάλογος, ἀλλὰ τοῦναντίον ἀποδυναμώνεται καὶ δυσφημεῖται.

3. Πρόθεση τοῦ συγγραφέα ἀποδεικνύεται ἡ ἐπικέντρωση τῆς προσοχῆς τοῦ ἀναγνώστου, τῶν μαθητῶν του καὶ τοῦ πληροφορουμένου ἀπὸ αὐτὸν Πάπα στοὺς Ἕλληνες θεολόγους ποῦ, κατὰ τὴν κρίση του, εὐνοοῦν τὴ συνάντηση

μὲ τῇ Λατινικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἔτσι, ρίχνει τὸ βάρος στὴν κατὰ τὴ κρίση του ἑνωτικὴ θεολογία τῶν καθηγητῶν Νησιώτη, Ζηζιούλα καὶ Ματσούκα, ἐπιτυγχάνοντας νὰ τοὺς καθιστᾷ (τοῦλάχιστον) «ὑπόπτους» στὸν παραδοσιακὸ ὀρθόδοξο ἀναγνώστη. Πόσο μᾶλλον, ὅταν ἀναφερόμενος στὸν καθηγ. Ν. Ματσούκα ὁμιλεῖ γιὰ «*νέο τρόπο θεολογήσεως*»! Ἡ ἀκριβεία τῆς ἐπισημάνσεώς μας αὐτῆς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν παρουσίαση τοῦ π. Ἰω. Ρωμανίδη καὶ τῆς Θεολογίας του, ποὺ συνιστᾷ ὑπόδειγμα ἀκρισίας, προχειρότητος καὶ κακεντρέχειας. Καὶ μόνη ἡ περίπτωση αὐτὴ ἀποδεικνύει ἀντιεπισημονικὸ τὸ ἔργο τοῦ π. Σπιτέρη, πέρα ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τῆς ἀπουσίας ἐπιστημονικῆς εὐθικρισίας καὶ σοβαρότητος.

Στὸ βιβλίον τοῦ π. Σπιτέρη μισὸ κεφάλαιο (ζ') ἀφιερώνεται στὸν καθηγ. Ἰ. Ρωμανίδη. Θὰ ἀρκοῦσε μία προσωπικὴ ἐπαφὴ τῶν δύο κληρικῶν, γιὰ νὰ παραλειφθοῦν ἀσύστολα ψεύδη παρατιθέμενα ἀπὸ τὸν συγγραφέα, σχετιζόμενα μάλιστα μὲ τὴν προσωπικὴ ζωὴ τοῦ π. Ρωμανίδη καὶ ἄσχετα μὲ τὴν θεολογία του, τὴν ὁποία προσπαθεῖ οὐσιαστικᾶ νὰ κατασπιλῶσει ὁ παπικὸς Καθηγητῆς. Στὴ σ. 283 παρατιθεται, ἔτσι, ἡ ἀκόλουθη «*βιογραφικὴ σημείωση*» γιὰ τὸ π. Ρωμανίδη: «*Γιὰ τὸν Ρωμανίδη μιλοῦν σήμερα μόνο οἱ θεομότεροι ὁπαδοὶ καὶ οἱ μαθηταὶ του. Μολονότι ἀκόμη ἐν ζωῇ, ἔχει περάσει κατὰ κάποιον τρόπο στὸ περιθώριον ὄχι λόγῳ τῶν θεολογικῶν ἰδεῶν του, ποὺ παραμένουν σὲ ἰσχὺ σὲ κάποιους ὁπαδούς του, ἀλλὰ λόγῳ τῶν πολιτικῶν του δραστηριοτήτων. Ἀναμειχθήκε, πράγματι, μὲ τὴ φασιστικὴ Δεξιὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Συνταγματαρχῶν καὶ μετὰ τὴν πτώση τους παρουσιάσθηκε ὡς ὑποψήφιος ἑνὸς κόμματος τῆς ὑπερεθνικιστικῆς ἀκρας Δεξιᾶς. Αὐτὸ ἦταν ἀρκετό, γιὰ νὰ προκαλέσει τὴν ἐξαφάνισή του καὶ ἀπὸ τὴν θεολογικὴ σκηνή*». Καὶ παρακάτω: «*Στὴν πραγματικότητά ἔχει ἐγκαταλείψει τὴν διδασκαλία καὶ ἀποσυρθεὶ στὴν ἰδιωτικὴν ζωὴ. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι, μολονότι χειροτονημένος κληρικὸς, δὲν ἄσκησε ποτὲ τὴν ἱερωσύνην του*» (Γιὰ χάριν τῆς ἀλήθειας νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ τελευταῖο δέχεται καὶ ὁ καθηγ. Χρ. Γιανναράς, στὸ βιβλίον του: *Ὁρθοδοξία καὶ Δύση στὴ Νεώτερη Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 1992, σ. 444). Ἄν αὐτὰ ἔχουν θέση σὲ ἐπιστημονικὸ ἔργο, μπορεῖ ὁ ἀναγνώστης νὰ κρίνει. Πόσο μᾶλλον, ὅταν πρόκειται γιὰ σκόπιμη συσσώρευση ψευδῶν, ὅπως τὰ πράγματα ἀποδεικνύουν. Ὁ π. Σπιτέρης μέσα στὸ ἀντιορθόδοξο καὶ ἀντιπατερικό, παρὰ τὰ φαινόμενα, μένος του προσπαθεῖ νὰ ἐξουδετερώσει τὴν θεολογία τοῦ π. Ρωμανίδη, διότι τὴν ἀναγνωρίζει tacite ὡς ἰδιαίτερα ἐπικίνδυνη γιὰ τὸν Παπισμὸ καὶ γι' αὐτὸ καταφεύγει σὲ ἀνεπίτρεπτα χαλκεύματα ἐναντίον του. Τὸ περιεργό, καὶ ἰλαρὸν συνάμα, εἶναι ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ π. Σπιτέρη προλογίζει ὁ καθηγητῆς Π. Χρήστου, ἐνεργότατο στέλεχος τῆς δικτατορίας καὶ μάλιστα στὴ σκληρότερη μορφή της! Ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀντικειμενικότητα θὰ ἀπαιτοῦσε κάποια καὶ γιὰ τὴν περίπτωση αὐτὴ νύξη. Τὴν αἰτία μπορεῖ καὶ πάλι νὰ ἀνακαλύψει ὁ καλόπιστος ἀναγνώστης. Μολονότι δὲ αὐτὴ ἡ πλευρὰ τοῦ βιβλίου καταντᾷ γελοία, μέσα στὸν ἐπιστημονικὸ μανδύα, θὰ ἐπιτραπεῖ νὰ καταθέσουμε τὴν ἀλήθεια, ὡς πρὸς τὶς παραπάνω θέσεις τοῦ συγγραφέα, ὄχι γιὰ νὰ κάμουμε τὸ συνήγορον τοῦ π. Ρωμανίδη, ἀλλὰ

γιὰ νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ ἡ παραπάνω ἐπισήμανση, ὅτι ἦταν δυνατὸν καὶ στὸν π. Σπιτέρη νὰ ἀνακαλύψει, ἂν ἤθελε, τὴν ἀληθινὴ ὄψη τῶν πραγμάτων. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν θὰ ἐξυπηρετοῦσε τὴ δεδομένη «τάση» του.

Ὁ π. Ρωμανίδης χειροτονήθηκε τὸ 1951, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν θεολογικῶν σπουδῶν του στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Yale, καὶ ὑπηρετήσε ἔκτοτε ὡς κληρικὸς σὲ διάφορες ἐνορίες τῶν Η.Π.Α., ὅπως δὲν ἔπαυσε νὰ λειτουργεῖ καὶ κατὰ τὶς σπουδές του στὸ Παρίσι καὶ στὴν Ἀθήνα. Καὶ ὡς καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (1970-1984) δὲν ἔπαυσε νὰ λειτουργεῖ, μολοντί δὲν κατεῖχε, γιὰ λόγους ἀνεξαρτήτους τῆς θελήσεώς του, ἐφημεριακὴ θέση. Ποτὲ ἐξ ἄλλου δὲν ἐγκατέλειψε τὴν πανεπιστημιακὴ διδασκαλία. Συνταξιοδοτήθηκε μὲν ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (1984), ἀλλὰ ἐξακολούθησε νὰ διδάσκει στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Balamand (Λίβανος), ὅπου ἀνέλαβε διδακτικὰ καθήκοντα τὸ 1970. Δὲν κατηγορήθηκε ποτέ, καὶ τὸ σπουδαιότερο, δὲν τιμωρήθηκε ποτέ γιὰ συνεργασία μὲ τοὺς «*συνταγματάρχες*» τῆς δικτατορίας, Συνεργάτες τῶν «*συνταγματαρχῶν*» ὑπῆρξαν ἄλλοι καθηγητὲς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Θεσσαλονίκης, ποὺ ἀπελύθησαν γι' αὐτὸ μάλιστα. Ἐνας ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξε ὁ τελευταῖος Ὑπουργὸς τῆς «*Χούντας*», καθηγ. Π. Χρήστου, ὁ ὁποῖος προλογεῖ μάλιστα τὸ βιβλίον τοῦ π. Σπιτέρη... Ὁ π. Ρωμανίδης, ὄχι μόνον δὲν κατηγορήθηκε ποτέ ὡς συνεργάτης τῶν «*συνταγματαρχῶν*», ἀλλὰ τοῦναντίον ἀναγνωρίσθηκε ἐπίσημα ὡς θῦμα τους, διότι μὲ τὴν κατηγορία τοῦ «*κομμουνισμοῦ*», ἐνῶ ἐξελέγη στίς 12.6.1968, διορίσθηκε τὸ 1970. Μεγαλωμένος ἐξ ἄλλου στίς Η.Π.Α., ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸν «*ἀντιδυτικὸν*» τύπον ποὺ προσπαθεῖ νὰ ὑποστασιάσει στὸ πρόσωπο τοῦ π. Ρωμανίδη ὁ π. Σπιτέρης. Εἶναι, βέβαια, γεγονὸς ὅτι ἀντιχουντικοὶ βασιλικοὶ, καὶ κυρίως ὁ Π. Χρήστου, ἐνέπλεξαν τὸν π. Ρωμανίδη στὴν ἀντιχουντικὴ φιλοβασιλικὴ «*Ἐθνικὴ Παράταξη*» καί, μολοντί ὡς Ρωμῆς ἦταν σαφῶς τεταγμένος κατὰ τῆς κληρονομικῆς βασιλείας, συγκαταλέχθηκε στὸ ἐκλογικὸ ψηφοδέλιό της (1974), χωρὶς ὅμως περαιτέρω συνεργασία. Ὁ π. Ρωμανίδης ἐκπροσωπεῖ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος ὡς μέλος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Π.Σ.Ε. καὶ τοὺς διαλόγους μὲ τοὺς Λουθηρανούς καὶ τοὺς Ἀνατολικούς Ὁρθοδόξους (παλαιότερα καὶ μὲ τοὺς Ἀγγλικανούς), συνεχίζει δὲ τὴ δράση του μὲ τὴ διδασκαλίαν στὸ Balamand καὶ διαλέξεις ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος, γιὰ «*Vita Privata*» ἢ «*ἐξαφάνισή του ἀπὸ τὴ θεολογικὴ σκηνή*». Πρέπει δὲ νὰ δηλωθεῖ ὅτι ἡ μετὰ τὸ 1970 γενεὰ τῶν Ἑλλήνων Θεολόγων καὶ Κληρικῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων πολλοὶ Ἐπίσκοποι, ἔχουν τραφεῖ μὲ τὴ Θεολογία τοῦ π. Ρωμανίδη, ἢ ὁποῖα μέσω τῆς λειτουργικῆς καὶ φιλοκαλικῆς παραδόσεως ἐπανεφέρε τὴν Ἑλληνικὴ Θεολογία στὰ πατερικά πλαίσιά της, σὲ σημεῖον ποὺ ἡ διδακτορικὴ του διατριβὴ νὰ ἀποβεῖ σταθμὸς, ἐπιτρέποντας θεολογικὰ τὸ λόγο γιὰ ἐποχὴ «*πρὸ*» καὶ «*μετὰ*» τὸν π. Ρωμανίδη. Ὁ π. Σπιτέρης ἔχει γι' αὐτὸ μεγάλη εὐθύνη, διότι πληροφορώντας σύμφωνα μὲ τὸ βιβλίον του περὶ Ὁρθοδοξίας τὸν Πάπα, ἐκτρέφει ψευδαισθήσεις μὲ προφανεῖς συνέπειες. Τὸ βιβλίον ἀποβαίνει, ἔτσι, ἀρνητικὸ καὶ γιὰ τὸ διάλογο καὶ γιὰ τοὺς σπουδαστὲς τοῦ π. Σπιτέρη.

4. Κάποιες ἄλλες ἀνακρίβειες καὶ παρανοήσεις ἔχουν ἐλαφρότερο χαρακτήρα. Τὰ περὶ ἀγίου Νικοδήμου ὡς μεταφραστοῦ ἰησουϊτικῶν ἔργων, ὀφειλόμενα στὴ δουλκὴ ἐξάρτηση τοῦ συγγραφέα ἀπὸ τὸν καθηγ. Χρ. Γιανναρά, πρέπει νὰ ἀναθεωρηθοῦν μὲ βάση τὴ νέα μελέτη τοῦ φιλόλογου Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκου (βλ. στὸ περιοδ. «Ὁ Ἐραμιστής», τ. 19, 1993. σ. 102- 135).

Στὴν κριτικὴ κατὰ τῆς Δογματικῆς τοῦ Χρ. Ἀνδρούτσου ἀπουσιάζουν ἡ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ π. Ρωμανίδη καὶ ἡ ἐργασία τοῦ δογματολόγου Μέγα Φαράντου (Δογματικὴ καὶ Ἠθικὴ. Εἰσαγωγικά, Ἀθήναι 1973). Καὶ μόνο ἡ προσπάθεια διασώσεως τῆς θεολογίας τοῦ καθαρὰ σχολαστικοῦ καθηγ. Ἀνδρούτσου (σ. 143, σημ. 40· 155, 158, σημ. 74) ἀρκεῖ, γιὰ νὰ τεκμηριώσῃ τὶς θεολογικὰς προϋποθέσεις τοῦ συγγραφέα. Δὲν λείπουν ὅμως, δυστυχῶς, καὶ παρανοήσεις, ἀσυγχώρητες σὲ ἑλληνόφωνο, ὅπως λ.χ. τῆς φράσεως «*Ἡ κατ' Ἀνατολὴν Δύσις*», ὅπου τὸ «κατὰ» (τοπικὸ) νοεῖται ἐπιθετικὰ καὶ δίδεται ἡ ἐξωπραγματικὴ μετάφραση: «*L' occidente contro l' oriente*». Παραλείπουμε τὰ γλωσσικὰ καὶ τυπωτικὰ σφάλματα, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν εὐθύνεται μόνο ὁ συγγραφέας.

Ἄν δὲν ὑπῆρχαν ἐξωεπιστημονικὲς σκοπιμότητες, ὅπως φανερώνει ἡ περὶπτωση τοῦ π. Ρωμανίδη, θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ δεκτό, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ π. Σπιτέρη προσφέρει σημαντικὴ βοήθεια στὸν ἐπιστήμονα καὶ τὸν ἀσχολούμενο μὲ τὸ θεολογικὸν διάλογο ἀναγνώστη. Δυστυχῶς, ὅμως, δὲν μπορεῖ νὰ λεχθεῖ αὐτὸ ὑπὸ τὴν παρούσα μορφή τοῦ βιβλίου. Στὸ χέρι ὅμως τοῦ συγγραφέα εἶναι νὰ μελετήσῃ βαθυτέρα τὴν ὀρθοδοξοπατερικὴν Θεολογία, βοηθούμενος ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ π. Ρωμανίδη, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ συνειδητοποιήσῃ τὴν τραγικὴ ἀλλοτρίωση ποὺ ἐπέφερε στὴ Δύση ἡ φραγκολατινικὴ κατάκτηση, ἀναγνωρίζοντας τὴν οὐσιαστικὴν βοήθεια ποὺ μπορεῖ νὰ προσφέρει στὸν παρπαλέοντα δυτικὸν Χριστιανισμὸ ἢ πατερικὴν Ὀρθοδοξίαν τῆς Ἀνατολῆς.

Πρωτοπρ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ

Ἡ θεία Λειτουργία τοῦ ἐν Ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Τὸ Ἑλληνικὸν Κείμενον μὲ μετάφρασιν εἰς τὰ Ἀγγλικά, Oxford University Press, 1995, σσ. xix + 95 + 95.

Τὸν Ἰούνιον 1995 ἡ Ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπὴ Θυατείρων καὶ Μεγ. Βρετανίας κυκλοφόρησε μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἔκδοσις, ἡ ὁποία περιέχει τὴν Θεία Λειτουργία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (σσ. 4-52), ἀλλὰ καὶ κάποια ἄλλα λειτουργικὰ κείμενα. Ὅλα αὐτὰ τὰ κείμενα παρουσιάζονται στὴν Ἑλληνικὴ καὶ Ἀγγλικὴ γλῶσσα, σὲ ἀντικριστὲς σελίδες, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀρίθμηση τῶν σελίδων: 95 (ἑλληνικὲς) + 95 (ἀγγλικὲς).

Τὰ ἄλλα λειτουργικὰ κείμενα, ἐκτὸς τῆς Θείας Λειτουργίας, εἶναι τὰ ἐξῆς: Ἡ Μεγάλῃ Δοξολογία (σσ. 1-2), Εὐχαριστία μετὰ τὴν θεία Μετάληψιν (σσ. 53-60), Ἀπολυτίκια Ἀναστάσιμα τῶν Ὁκτῶ Ἦχων (σσ. 61-62), Ἀπολυτίκια τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν Ἑορτῶν (σσ. 63-66), Ἀπολυτίκια τῶν Κυριακῶν τοῦ Τριωδίου καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου (σσ. 67-70), Κοντάκια

Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν Ἑορτῶν (σσ. 71-80), Ἀκολουθία τῆς Ἀρτοκλασίας (σσ. 81-86), Τὸ Τρισάγιον τῶν Κεκοιμημένων (σσ. 87-93), Εὐχαὶ εἰς διαφόρους Περιστάσεις (1. Τῶν Κολλύβων εἰς Μνήμην Ἀγίου, σ. 94.2. Εἰς τὸ Εὐλογῆσαι τὰ Βάϊα, σ. 95).

Ἡ ἔκδοσις αὐτὴ περιέχει στὶς εἰσαγωγικὰς σελίδες τὰ παρακάτω κείμενα: Ἐπιστολὴ τῆς Α.Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου, Πρόλογος τοῦ Σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Θυατείρων καὶ Μεγ. Βρετανίας κ. Γρηγορίου, Εἰσαγωγή, τὰ Μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν μετάφραση, καὶ τέλος τὴν ἱστορίαν τῶν σχετικῶν ἐκδόσεων στὴ Μεγ. Βρετανία.

Στὸ παρὸν βιβλίον ἐμπεριέχονται ἐπίσης καὶ δύο εἰκόνες (τῶν ὁποίων τὸ πρωτότυπο ἔχει γίνεαι μὲ ξυλο-χαρακτικὴ), τοῦ Παντοκράτορος (σελ. II) καὶ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (σελ. 3), τὶς ὁποίας ἔχει ἐπιμεληθεῖ ὁ Harry Brockway.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου, καὶ συγκεκριμένα στὴν δεξιὰ σελίδα III, διαβάζομε (στὴν Ἑλληνικὴ καὶ τὴν Ἀγγλικὴ γλῶσσα) τὴν ἐξῆς ἀφιέρωσις: *«Εἰς μνήμην μακαριᾶν τῶν ὁμογενῶν ἀγαδῶν Ἀναστασίου καὶ Χρήστου Λεβέντη, εὐσεβῶν καὶ Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν, οἵτινες διεκρίθησαν διὰ τὴν φιλογένειαν καὶ προσήλωσιν αὐτῶν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον πίστιν καὶ παράδοσιν».*

Θὰ πρέπει νὰ τονίσωμε, στὸ σημεῖο αὐτό, τὴ μεγάλη προσφορὰ τοῦ Ἰδρύματος Ἀναστασίου Λεβέντη στὴν ἐν λόγῳ προσπάθειαν. Τὸ Ἰδρυμα Λεβέντη, στὸ ὁποῖο προΐσταται ὁ Πρόεδρος Κωνσταντῖνος Λεβέντης, ἀνέλαβε ἐξ ὀλοκλήρου *«τὴν κάλυψη τῆς σχετικῆς δαπάνης»*, ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Θυατείρων στὸν Πρόλογος τοῦ βιβλίου.

Τὰ Μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ποὺ ἐπεξεργάστηκαν τὴν ὑπὸ ἐξέτασις μετάφραση καὶ ἔκδοσις τῆς Θείας Λειτουργίας στὴν Ἀγγλικὴ εἶναι ἀρκετὰ καὶ ἀναφέρονται σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς εἰσαγωγικὰς σελίδες. Εἶναι ἀξιοσημείωτο τὸ γεγονός, ὅτι στὴν παρούσα προσπάθεια συμμετείχαν ἄτομα καὶ ἀπὸ τὴν Μητρόπολιν τοῦ Σουρόζ, ποὺ εἶναι ἡ Κανονικὴ Μητρόπολις καὶ Ἐξαρχία τοῦ Ρωσικοῦ Πατριαρχείου στὴν Μεγ. Βρετανία. Ἐκεῖνος ὅμως ποὺ εἶχε τὴν κύρια εὐθύνη γιὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς μεταφράσεως εἶναι ὁ Ἀγγλος στὴν καταγωγὴ Ἀρχιμ. Ἐφραίμ Lash, ἐκλεκτὸς κληρικὸς καὶ διακεκριμένος θεολόγος τῆς Ἰ. Ἀ. Θυατείρων.

Ὅπως ἀναφέρεται καὶ στὴν Εἰσαγωγή τοῦ βιβλίου, τὸ Ἑλληνικὸ κείμενον τῆς Θείας Λειτουργίας *«ποὺ ἐλήφθη ὡς βάση αὐτῆς τῆς μεταφράσεως εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἐκδόθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1950 ἀπὸ τὴν Ἀποστολικὴν Διακονίαν καὶ ἀνατυπώθηκε πολλάκις».*

Ὁ μεταφραστὴς ἔχει χρησιμοποήσει — ὅσον ἀφορᾷ τὸ Ἀγγλικὸ κείμενον — τὴ Νέα (ἢ μοντέρνα) Ἀγγλικὴ γλῶσσα. Αὐτὸ τὸ ἰδίωμα ἄλλωστε χρησιμοποιεῖται ἐκτενῶς σήμερον ἀπὸ ὅλες τὶς Ἀγγλόφωνες Χριστιανικὰς Ὁμολογίαις ποὺ δρῶσιν στὴν Μεγ. Βρετανία. Ἐκεῖνο τὸ σημεῖο ὅμως ποὺ ξενίζει λίγο εἶναι ἡ ἀπόδοσις στὴ Νέα Ἀγγλικὴ τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς, ἢ ὁποία ἂν

διατηρεῖτο στὴν παραδοσιακὴ τῆς μορφῆ στὴν Ἀγγλικὴ θὰ εἶχε σίγουρα ἓνα κατανυκτικώτερο καὶ μεγαλοπρεπέστερο ὕφος.

Τὸ κείμενο τῆς Θείας Λειτουργίας, ἔτσι ὅπως παρουσιάζεται στὴν παρούσα ἔκδοση, καὶ στὸ Ἑλληνικὸ πρωτότυπο, ἀλλὰ καὶ στὴν Ἀγγλικὴ του μετάφραση, περιέχει κάποια στοιχεῖα τοῦ Σλαβικοῦ Τυπικοῦ. Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ ἀναφέρονται καὶ στὴν Εἰσαγωγὴ τοῦ βιβλίου. Γιὰ παράδειγμα, ὁ χαιρετισμὸς ἀπὸ τὸν Ἱερέα πρὶν ἀπὸ τὸ Προκείμενο, ἡ ἀντικατάσταση τῆς ὀριστικῆς «προσφέρομεν» μὲ τὴν μετοχὴ «προσφέροντες» στὴν ἐκφώνηση «*Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν, σοὶ προσφέροντες κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα*», καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ τοποθέτηση μέσα στὸ Ἅγιο Ποτήριο — πρὶν τῆ Θεία Μετάληψη τοῦ λαοῦ — μόνο τῶν τμημάτων τοῦ καθαγιασμένου Ἄρτου, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα (δηλαδὴ οἱ μερίδες τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἁγίων καὶ τῶν ψυχῶν) τοποθετοῦνται μέσα στὸ Ἅγιο Ποτήριο μετὰ τῆ Θεία Κοινωνία τῶν πιστῶν.

Πέρα ὁμως ἀπὸ τίς ὅποιες τεχνικές, γλωσσολογικές, λειτουργικὲς ἢ ἄλλες λεπτομέρειες, τῶν ὁποίων ἡ ἐξέταση καὶ ἐπεξεργασία ἔχει βέβαια μεγάλη σημασία, ἡ ἔκδοση αὐτὴ σηματοδοτεῖ μιὰ νέα πορεία καὶ μιὰ καινούρια στάση στὴ ζωὴ τῶν Ἑλληνορθοδόξων Ὁμογενῶν πού διαβιοῦν στὴ Μεγ. Βρετανία. Ἡ ἔκδοση αὐτὴ θὰ βοηθήσει σημαντικὰ στὴ καλύτερη κατανόηση τοῦ ἱεροῦ κειμένου τῆς Θείας Λειτουργίας ἀπὸ τίς νεώτερες γενεές Ἑλλήνων τῆς Μεγ. Βρετανίας, πού γιὰ λόγους εὐνόητους εἶναι ἀγγλόφωνες, ἀλλὰ ἐλπίζεται πὼς θὰ συμβάλει καὶ στὴ συχνότερη συμμετοχὴ στὴ Θεία Λειτουργία τῆς Κυριακῆς, πού εἶναι πάντα ἓνα μεγάλο ἑορταστικὸ γεγονός γιὰ τὸν Ἀπόδημο Ἑλληνισμό, καθὼς ἐπίσης καὶ στὴ Θεία Λειτουργία τῶν μεγάλων ἑορτῶν τῆς Ὁρθοδοξίας. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἀξίζουν θερμότερα συγχαρητήρια στὸν Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπο Θυατείρων καὶ Μεγ. Βρετανίας κ. Γρηγόριο γιὰ τὴν ἐμπνευσμένη πρωτοβουλία του νὰ κυκλοφορήσει τὸ σπουδαῖο αὐτὸ βιβλίο. Θερμὰ συγχαρητήρια, ἐπίσης, ἀξίζουν καὶ στὸν μεταφραστὴ π. Ἐφραίμ Lash, στὸ χορηγὸν Ἴδρυμα Λεβέντη, στὴν πολὺ ὀνομαστὴ γιὰ τίς θαυμάσιες ἐκδόσεις τῆς Ἐκδοτικῆς Ἐταιρίας Oxford University Press, πού ἀνέλαβε νὰ φέρει σὲ πέρας τὸ σπουδαῖο αὐτὸ ἔργο, καὶ τοὺς ἄλλους συντελεστὲς τῆς παρούσας ἔκδοσης.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο τὸ γεγονός, ὅτι — ὅπως προβάλλεται καὶ στὴν Εἰσαγωγὴ τοῦ ἐν λόγῳ βιβλίου — ἡ ἔκδοση αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπαρχὴ μιᾶς εὐρύτερης προσπάθειας πού ἀποτέλεσμα θὰ ἔχει τὴν παρουσίαση, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, δηλαδὴ μὲ ταυτόχρονη παράθεση στὴν Ἑλληνικὴ καὶ Ἀγγλικὴ γλῶσσα, μιᾶς σειρᾶς λειτουργικοῦ ὕμνου γιὰ χρῆση στὴν Ἱ. Ἀ. Θυατείρων καὶ Μεγ. Βρετανίας. Θὰ ἀναμένουμε μὲ λαχτᾶρα νὰ γευθοῦμε πνευματικὰ καὶ τοὺς ὑπόλοιπους καρποὺς τῆς εὐλογημένης αὐτῆς προσπάθειας.

Οἶκον. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Δ. ΣΑΛΑΠΑΤΑΣ

Μαγεία καὶ Χριστιανισμός: Εἰσηγήσεις εἰς τὸ Θεολογικὸν Συνέδριον Ἱ. Μητροπόλεως Ἡλείας 22-23 Φεβρουαρίου 1992, ἐκδ. Ἱεράς Μητροπόλεως Ἡλείας, Ἀθήναι 1993.

Χάριτας πολλὰς ὀφειλομέν εἰς τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην

Ἡλείας κ.κ. Γερμανὸν διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἀπὸ 22-23.2.92 γενομένων, ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ συγκροτηθέντος πάλιν τῆ ἀνυστάκιῳ φροντίδι τοῦ Σεβασμιωτάτου Ἡλείας Συνεδρίου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἡλείας «*Μαγεία καὶ Χριστιανισμός*», Εἰσηγήσεων.

Ἐν τῇ εἰρημένη ἔκδόσει ὁ Σεβασμιώτατος Ἡλείας, ἐν τῇ εἰσηγήσει του, ὑπογραμμίζει ὅτι «...ἡ μαγεία ἔχει μὲν κάποια σχέσιν μὲ τὸν Θεόν, ἀλλ' ἡ σχέσις αὐτὴ εἶναι μόνον ἐξωτερικὴ, περισσότερον δὲ ἀρνητικὴ» (βλ. Γερμανοῦ, Μητροπολίτου Ἡλείας, *Χριστιανισμός καὶ μαγεία*, σελ. 14). Διὰ τῆς προσφυγῆς του εἰς τὴν μαγείαν ὁ ἄνθρωπος δὲν ζητεῖ μὲ ἐν Χριστῷ ταπεινοφροσύνην τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ παριστάνει τὸν «θεόν». Τοιοῦτοτρόπως καταλαμβάνεται ὑπὸ ἰσοθεϊστικοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ συνθηκολογεῖ μὲ τὸν σατανᾶν. Ἄλλως τε «ὁ Χριστιανισμός ἔχει πηγὴν τὴν τρισήλιον Θεότητα. Εἶναι ἀποκάλυψις Θεοῦ. Ἐνῷ ἡ μαγεία εἶναι ἔργον τοῦ Διαβόλου» (βλ. αὐτόθι, σελ. 15). Μάλιστα «ὁ ἅγιος Μακάριος χωρίζει τοὺς δαίμονας σὲ δύο μεγάλα τάγματα' αὐτοὺς ποὺ πειράζουσι τοὺς ἀνθρώπους μὲ ἀλλόκοτα πάθη καὶ ἐκείνους ποὺ τοὺς πολεμοῦν μὲ τοὺς γόητας καὶ τοὺς αἰρεσιάρχους...» (βλ. αὐτόθι, σελ. 17, σημ. 25). Ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι τὸ Φῶς. Ἡ μαγεία εἶναι τὸ σκότος. «*Εἰς τὴν μαγείαν... οἱ μάγοι ἐπικαλοῦνται τὴν βοήθειαν τοῦ σατανᾶ καὶ τὴν ἀποδοτικότητά τους ἐξαρτοῦν ἀπὸ τὸ χερικὸ τους, τὸ ποδαρικὸ τους ἢ τὸ ζῶδιό τους' ἀπὸ τὸ ἐὰν εἶναι σαββατογεννημένοι, ἀλαφροῦσκιωτοι ἢ Νεραϊπαρμένοι κ.λπ.*» (βλ. αὐτόθι, σελ. 18). Ἐντὶ ἡ μαγεία νὰ ὀδηγῇ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν πραγματικὴν ἐν Χριστῷ Σωτηρίαν τὸν ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀτραπὸν τῆς ὑποταγῆς του εἰς τὸν διάβολον. Ὁ ἄνθρωπος, ὅμως, «...εἶναι δυνατόν νὰ θεραπευθῇ μόνον διὰ τῆς ὑπακοῆς εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς μετ' Αὐτοῦ ἐπανασυνδέσεώς του. Τὴν δυνατότητα αὐτὴν ὅμως προσέφερε μόνον ὁ Προαιώνιος Λόγος τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐναθρωπήσεώς Του...» (βλ. αὐτόθι, σελ. 22). Ἐσφαλμένη, ὅμως, εἶναι καὶ ἡ στείρα ὀρθολογιστικὴ θεώρησις τοῦ ἀποκρηφισμοῦ, ἣτις διατείνεται ὅτι μαγεία καὶ δαιμονικαὶ ὀντότητες δὲν ὑπάρχουν. Ὑπάρχει, μαγεία. Ὅμως, «...ἂν ἡ μαγεία ἔχει κάποια δύναμιν, ἡ δύναμις ποὺ ἔχει εἶναι ἡ δύναμις τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ τοῦ κακοῦ Διαβόλου» (βλ. αὐτόθι). Τοιαύτη οὕσα «...ἡ δύναμις τοῦ Σατανᾶ ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι θεραπευτικὴ» (βλ. αὐτόθι, σελ. 23). Ὁ σατανᾶς εἶναι ὁ ἡγέτης τῆς μαγείας καὶ «...ὁ μάγος εἶναι... ὄργανόν του...» (βλ. αὐτόθι, σελ. 27). Αἱ ἐπιθέσεις τοῦ Σατανᾶ ἀντιμετωπιζονται «...μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ (= τῇ προσευχῇ)... καί... μὲ τὴν ἰδικὴν μας προσπάθεια, συνισταμένη τῆς ὁποίας πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀκριβὴς τήρησις τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ (= τῇ νηστείᾳ)» (βλ. αὐτόθι, σελ. 33). Ἡ συνέργεια θείας Χάριτος καὶ θετικῆς ἐν Χριστῷ χρήσεως τοῦ αὐτεξουσίου ἐξασφαλίζει «...τὴν πλήρη ὑπακοὴν μας εἰς τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου» (βλ. αὐτόθι).

Ἐν τῇ Εἰσηγήσει τοῦ Καθηγητοῦ Διονυσίου Γ. Δακουρᾶ, Δρος Θεολογίας, Δρος Φιλοσοφίας καὶ ἐπικ. Καθηγητοῦ τῆς Συγκριτικῆς Θρησκευολογίας ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐπισημαίνεται ὅτι «...ἡ Συγκριτικὴ Θρησκευολογία μὲ τὴν βοήθειαν τῆς Ἱστορίας, τῆς Ψυχολογίας, τῆς Κοινωνιολογίας καὶ τῆς Φιλοσοφίας τῆς Θρησκείας προσπαθεῖ νὰ ἀποσα-

φηνίση τὰς ὁμοιότητας καὶ διαφορὰς τῶν Θρησκειῶν μεταξύ των, καὶ οὕτω νὰ ὀδηγηθῇ... εἰς σαφῆ ἔκθεσιν καὶ ἐρμηνεϊάν τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων μεταξύ τῶν ἐπὶ μέρους Θρησκειῶν καὶ νὰ ταξινομήσῃ μὲ ἀξιολογικὰ κριτήρια τὰ διαθρησκειακὰ φαινόμενα, τὰ βιώματα καὶ τὰς παραστάσεις» (βλ. Διον. Γ. Δακουρᾶ, «Θρησκεία καὶ μαγεία ἐξ ἐπόψεως θρησκευτολογικῆς», Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο «Μαγεία καὶ Χριστιανισμὸς» - Ἐκδοσις: Ἱ Μητροπόλεως Ἡλείας, Ἀθήναι 1993, σσ. 35- 36). Εὐλόγως μᾶς ἠρώτησέ ποτε καλοπροαίρετος πιστός: «διατὶ συμβουλεύουν οἱ Θεολόγοι τοὺς μὴ ἀρκούντως μορφωμένους πιστοὺς νὰ ἀποφεύγουν νὰ ἀναγινώσκουν βιβλία, ὧν τὸ περιεχόμενον ἀναφέρεται εἰς ἐξωχριστιανικὰ θρησκευτά;». Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀπλουστάτη. Ὁ μὴ ἀρκούντως μορφωμένος πιστός, μὴ δυνάμενος νὰ προβῆ εἰς διαθρησκειακὴν ἐπιστημονικὴν ἀποτίμησιν συγκριτικῆς μορφῆς τῶν ὄσων ἀναγινώσκει, ἐνδέχεται πράγματι νὰ ὑποστῇ συλλογιστικὴν σύγχυσιν καὶ νὰ διολισθῆσῃ εἰς τὸν ἀποκυρτισμὸν ἢ καὶ εἰς τὸν σατανισμὸν ἔτι.

Ὁ Καθηγητὴς Δημήτριος Δ. Μούκανος, ἀν. Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐν τῇ Εἰσηγήσει του διεξέρχεται μὲ ἐπιστημονικὴν καὶ φιλοσοφικὴν πληρότητα τὰς σχέσεις μαγείας καὶ πρωτογόνου Φιλοσοφίας, Ὑπερφυσικοῦ καὶ δαιμονικοῦ. Θείου καὶ σατανικοῦ.

Ὁ Καθηγητὴς Μούκανος ἐπισημαίνει ὅτι «μὲ τὸν ἀόρατο κόσμον... ἐπικοινωνεῖ ὁ μάγος μέσῳ τῶν μαγικῶν του ἐνεργειῶν. Ἡ πρωτόγονη... ἀντίληψη γιὰ τὴ μαγεία δὲν ἐξαφανίσθηκε ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ μᾶς» (βλ. Δημ. Δ. Μούκανου, «Ἡ ἀρχαῖκὴ μαγεία, τὸ δαιμονικὸ καὶ τὸ θεϊκὸ Πνεῦμα», Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο «Μαγεία καὶ Χριστιανισμὸς» - Ἐκδοσις Ἱ. Μητροπόλεως Ἡλείας, Ἀθήναι 1993, σελ. 65).

Τὸ ἰσραηλιτικὸν στοιχεῖον τῆς μαγείας εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ «γοητεύει» τοὺς εἰς ταύτην προσφεύγοντας. Τοιοῦτοτρόπως «μεταφέρονται οἱ ιδιότητες ποὺ θέλει νὰ μεταφέρει ὁ μάγος καὶ ἡ αἰτιότητα διευθύνεται κατὰ τὴν ἐπιθυμία του, ἀπὸ τὴν ὁποία εἶναι γεμάτῃ ἡ καρδιά του καὶ τὴν ὁποία ἐξωτερικεύει (ψυχολογικὴ ἀρχὴ τῆς μαγείας)» (βλ. αὐτόθι, σελ. 67).

Ὁ Καθηγητὴς Μούκανος ἐπισημαίνει ὅτι «...ἡ λέξις Σατὰν (Σατανᾶς), ποὺ εἶναι ἑβραϊκῆ, σημαίνει κατὰ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη τὸν ἀντίδικον, τὸν ἐχθρὸν, τὸν ἀντιτιθέμενον. Κατὰ τὴ βιβλικὴ διήγησιν, ὁ Σατανᾶς κινούμενος ἀπὸ φθόνον, λόγῳ τῆς ἀλαζονείας του νὰ ὑπερβάλλῃ τὸν Θεὸν σὲ δύναμιν, ἐξέλεσε μὲ τοὺς ὀπαδοὺς ἀγγέλους του καὶ κατέπεσε πρὸς τιμωρίαν στὴ γῆ δημιουργώντας ἔτσι τὸν χώρον τῶν δαιμονικῶν καὶ κακοποιῶν πνευμάτων...» (βλ. αὐτόθι, σελ. 70). Ἡ ἐγκεντρικὴ ἐπανάστασις των, ὅμως, τὰ κατέστησεν ἐκπεπλωκότα. Ὅμως, «ἀπὸ σεβασμὸν πρὸς τὴν ἀνθρώπινην ἐλευθερίαν ἐπιτρέπει ὁ Θεὸς τὸ κακὸν καὶ ἀφήνει νὰ δρᾷ ὁ Σατανᾶς...» (βλ. αὐτόθι, σελ. 71). Εἶναι γεγονός, ὅτι «τὸ θεϊκὸν πνεῦμα... δέχεται τὴν ἀνιδιοτέλειαν...» (βλ. αὐτόθι, σσ. 72-73). Καὶ τὸ σατανικὸν πνεῦμα δέχεται τὴν ἀνιδιοτέλειαν. Ἐνῶ, ὅμως, τὸ θεῖον Πνεῦμα δέχεται τὴν Ἀνιδιοτέλειαν τοῦ ἀπολύτου Καλοῦ, τὸ σατανικὸν πνεῦμα δέχεται τὴν «ἀνιδιοτέλειαν» τοῦ ἀπολύτου

Κακοῦ. Οὕτως «οἱ μάγοι θέλουν νὰ ἔχουν στήν διάθεσή τους τὰ θύματά τους γιὰ νὰ τὰ ἐκμεταλλεύονται. Τοὺς ἀφαιροῦν κάθε ἴχνος πρωτοβουλίας καὶ κάθε δύναμη ἀντίστασης καὶ τοὺς μεταβάλλουν σὲ ἄβουλα, ἐξαρτημένα καὶ πειθήνια ὄργανά τους» (βλ. *αὐτόθι*, σελ. 74). Ἡ καταστροφικὴ δράσις τῶν μάγων σατανιστῶν συνίσταται, κυρίως, εἰς τὴν διαστροφικὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν μεμνημένων θυμάτων των.

Εἰς τὴν Εἰσήγησιν τοῦ κ. Γεωργίου Εὐαγγελάτου, Νευρολόγου - Ψυχολόγου, Παιδοψυχιάτρου - Ψυχαναλυτοῦ καὶ Μέλους τῆς American Academy of Psychoanalysis, ὡς καὶ τοῦ American Institute of Psychoanalysis of the Karen Horney Clinic, τονίζεται ὁ διαγραφόμενος ἐκ τῆς ἐνασχολήσεως μὲ τὴν μαγείαν κίνδυνος διὰ τὴν ψυχικὴν ἰσορροπίαν τοῦ ἀσχολουμένου (βλ. Γ. Εὐαγγελάτου, «Ψυχιατρικὴ, Μαγεία καὶ Παραψυχολογία», σσ. 76-96). Ἐν τῇ Εἰσηγήσει τῆς κ. Ἑλένης Ψυχογιῦ, Ἐρευνητρίδος ἐν τῷ Κέντρῳ Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τονίζεται ὁ δαιμονικὸς προσδιορισμὸς τῆς μαγείας εἰς τὴν ἑλληνικὴν Λαογραφίαν (βλ. Ἑλ. Ψυχογιῦ, «Μαγεία καὶ ἑλληνικὴ Λαογραφία», σσ. 97-136).

Ὁ Σεβασμώτατος Μητροπολίτης Ἡλείας κ.κ. Γερμανὸς πρέπει νὰ εἶναι ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ ὑπερήφανος, διότι διὰ τοῦ τῆ φροντίδι του λαβόντος χώραν Συνεδρίου ἀπεσαφηνίσθη τὸ ἀσυμβίβαστον Ὁρθοδοξίας καὶ σατανισμοῦ.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Χ. ΧΑΡΑΚΑΚΟΣ